

A-6871.

NOORUSMAA POPULAARTEADUSLIK
KIRJASTIK Nr. 1

Inv. 2727.

SVEN HEDIN

1946
Raamatukogu.

UUE MAAILMA AVASTUSLUGU

EESTI KEELE H. VALMA

~~16138~~

TARTU RAAMATUKOGU

1572



434

TALLINNAS 1929
EESTI ÕPETAJATE LIIDU KIRJASTUS

NOORUSMAA POPULAARTEADUSLIK
KIRJASTIK Nr. 1

SVEN HEDIN

Nov. 27. 1929
Raamatukogu

UUE MAAILMA
AVASTUSLUKU

Tallinna Eesti Kirjastus-Ühisuse trükikoda, Pikk t. 2.

ERSTI KIRJALDUSLIK ÜHISUS

[Faint signature or stamp]

RAAMATUKOGU

2

Tartu Riikliku Ülikooli
Raamatukogu
58310

ERSTI ÕPETAJATE LIIDU KIRJASTUS
TALLINNAS 1929

Christophus Kolumbus

Muinaslugu jutustab, et aastal 1000 Leif Eiriksson kedureilil Nerrast Gröönimaale kord termist Põhja-Ameerika mandrile surutud. SARI, kus ta maale jõudis, ja seal ja seal teinud ja teinud (vermuks). Kõni aastat hiljemini teinud Thorfinn Karlsevne Vinlandi rannale esimese asunduse. Ta asti saht aga pärismaalasist varsti minema ja pööris Gröönimaale tagasi.

Muinasajast ja põhjapoolade julee merisõit kustas mälestusest järgivate aastasadade hallis (8-a. Ajal, mil mauride kuningriigi päalim, Granada, Lõuna-Hispaanias langes (1492) ja mauride valitsusele Ibeeria poolsaarel tehti lõpp, ei aimandki keegi Euroopa maailmas suurest hiiglanurrist teinud pool lõuna laotavat (Romaneid. Portugallaste pühete sihiks oli see ajal ainult meride Indiasse, rikkale vürtsi ja kulla, pärlite ja korallide maale. Sinna ei teatud ühtki teist teed kui ainult piki Aafrika randa.

UUE MAAILMA
AVASTUSLUGU

Tallinn Eesti Kirjastus-Ühiskond, 1944. 1. 2.

2
Eesti Riikliku Olikooli
Raamatukogu

58310

Christophus Kolumbus.

Muinaslugu jutustab, et aastal 1000 Leif Eiriksson kodureisil Norrast Gröönimaale kord tormist Põhja-Ameerika mandrile surutud. Sääli, kus ta maabund, kasvand viinamarjad ja leivavili metsikult, mistõttu ta uue tundmata ranna nimetas Vinland (veinimaaks). Kolm aastat hiljemini rajas Thorfinn Karlsevne Vinlandi rannale esimese asunduse. Ta aeti sääli aga pärismaalasist varsti minema ja pööris Gröönimaale tagasi.

Muinasjutt ja põhjapoeegade julge merisõit kustus mälestusest järgnevate aastasadade hallis öös. Ajal, mil mauride kuningriigi päälinn, Granada, Lõuna-Hispaanias langes (1492) ja mauride valitsusele Ibeeria poolsaarel tehti lõpp, ei aimandki keegi Euroopa maismaal suurest hiiglamandrist teinpool läänes laotuvat ilmamerd. Portugallaste püüete sihiks oli sel ajal ainult meritee Indiasse, rikkale vürtsi ja kulla, pärlite ja korallide maale. Sinna ei teatud ühtki teist teed kui ainult piki Aafrika randa.

Viieteistkümnendal aastasajal elas Florenzis õpetatud matemaatik, arst ja astronoom nimega Paolo Toscanelli (1397—1482). Tema järeldas maakera kerakujust, et tingimata ka siis Jaapani, Hiina ja Indiasse peab jõudma, kui Euroopast otse välja läände purjetada. Juba aastal 1474. avaldas Toscanelli oma merikaardid ja püüdis neid ning oma arvamist kõigiti tõestada. Tähen-dab, algatus on siin; plaan valmines selle suurvaimu pääs. See mees aga, kelle julgusele ja ettevõtlikkusele võlgneb tänu plaani teostamine, oli Christophus Kolumbus (itaalia keeli Cristoforo Colombo, hispaania keeli Cristóbal Colón).

Kolumbus põlvenes ühest genua kangruperekonnast; ta oli viie õe-venna seas kõige vanem (sündind 1446 või 1447). Nagu vennadki, õp-pis ka tema kangruks. Et aga isa äri hästi ei tahtnud minna, otsustasid po-jad mingit muud moodi ilmas edesi jõu-da. Christophus hakkas meremeheks ja omandas pea laevajuhtimiseks tar-vilikud teadmised ning oskused. Kord sõitis ta ühel inglise purjekal isegi Thulesse ehk Islandi (?) saarele, tä-hendab, tegi kõige pikema ookeanirei-si, mis tolleaegsed meremehed ette võt-ta julgesid. Siis katsus ta Portugalis õnne, teenides leiba merekaartide joo-nistamisega ja laevnikuna portugali

alustel*), mis pidasid ühendust Vahe-
mere idaranna sadamatega või jälle
Guineaga. Meritublide portugallaste
koolis pani ta põhja oma laialdasile
teadmisile mereasjanduses, mis ta tu-
leviku kohta nii suure tähtsusega.
Oma elukohaks valis ta Lissaboni, kus
ta ühe kõrgemast seisusest daamiga
(Macedo) abiellus.

Matemaatik Toscanelliga oli Kolum-
bus kirjavahetuses. Temalt sai ta ka
ühe kaardi, millel oli märgitud tee üle
Atlandi ookeani Jaapani ja Hiina. Üht-
lasi andis talle florenzlane asja kohta
lähemat seletust ja juhatust, mis ena-
masti põhjenesid Marco Polo reisikir-
jeldusile. — Toscanelli plaanid ja kir-
jeldused avaldasid Kolumbusele suurt
mõju. Ta vastas õpetlasele, et kind-
lasti kord tahab ta juhatuse järele
lääne poole, Marco Polo maile purje-
tada, ja Toscanelli oli rõõmus, et vähe-
malt ükski kaasaegne tast nii hästi aru
saand. Ta julgustas tublit kaasmaa-
last ettevõttele, elavalt kujutades suurt
rikkust ja surematut kuulsust kõigi
kristlikkude rahvaste juures, mis talle
selle merereisi läbi osaks saaks.

Kust aga saada toetust selle, tolle
aja kohta päris muinasjutulise plaani

*) alus — rahvalik nimetus sõna laeva
asemel.

teostamiseks? Portugali kuningas ja õpetlased kuulasid küll Kolumbuse ettekande tähelepanelikult ära, käisid aga temaga ümber kui tühja-palja unistajaga. Siiski mõtlesid mõningad meestest tasapisi omaette, et võib olla on asi ikkagi tõsine, ja ilma Kolumbuse teadmata saatis kuningas laevad kirjeldatud sihis merele välja. Pea olid need aga jälle tagasi, ilma et maast midagi oleksid märgand. Muidugi sai Kolombus sellest salakavalusest teada, lahkus vihaselt Lissabonist ja läks Hispaaniasse. Naise ja lapsed jättis ta esialgu Portugali maha ega saandki neid enam kunagi näha; ainult poeg Diego tuli talle hiljemini järele.

Kaks aastat matkas Kolombus Andalusias, Lõuna-Hispaanias, ühest linnast teise, elatades end omajoonistatud merekaartide müügist. Viimaks õnnestus talle hispaania kuninga õukonnale ligi pääseda ja maa suurmeestele ning vaimulikkudele oma plaani ette kanda. Hispaanlased olid aga liiga teos mauride sõjaga Granaadas ja Malagas, mistõttu neil säärasiks ettevõtteks, nagu Kolumbuse oma, polnud aega ega huvi. Jälle möödus kaks aastat tegevuseta. Veel kord raiskas ta asjatult hispaania õukonna ees, kes sel korral viibis Quadalquiviri ääres Cordovas, oma kõneosavust ja vaimustust ja ootas jälle tagajärjetult kaks aastat.

Siis lõpuks otsustas ta Hispaaniale selja pöördä ja Prantsusmaal õnne katsuda.

Sügavasti haavatud ja rusetud meeleolus asus ta Cordovast maanteed kaudu teele, poeg Diego käekõrval, et minna Palose sadamasse, kust ta laevaga edasi tahtis sõita. Näljasena koputas ta ühel päeval Palose linna lähedal teeäärse kloostri väravale, paludes pojakesele tükikest leiba. Kuna ta värvahoidjaga rääkis, läks kloostriülem mööda, tundis võõra keelemurdest itaallast' ja sai huvitatuks selle saatusesest ning soovides. Kloostriülem oli tark ja häätahtlik mees, ja kui ta itaalia meremehe plaanidest kuulis, oli tal kohe selge, et Hispaania hääd juhust Ida-Aasias uusi maid omada mingil tingimusel ei peaks laskma käest ära minna. Kohe kirjutas ta selles asjas ise kuninganna Isabellale, ja 1491. aasta lõpul seisis Kolumbus jälle hispaania õukonna õpetlaste ees. Ühed käisid sääl temaga ümber kui ketseriga, teised aga võtsid ta ettepanekud tõsiselt, ja kui hispaania valitsus Granaada langesemise järel käed vabaks sai, otsustas ta Kolumbusele anda täie varustuse esimeseks reisiks üle Atlandi ookeani.

Aga veel viimasel silmapilgul ähvardas terve ettevõte hävineda selle juhi enese nõuete tõttu. Kolumbus

nõudis, nimetatagu teda suuradmiraaliks üle terve ookeani ja kõigi temast avastatavate maade asekuningaks; pääle selle nõudis ta veel kõigi uute maade sissetulekuist ühe kaheksandiku (teiste allikate järele kümnendiku) endale ja oma järeltulijaile. Et ta aga lubas terve selle varanduse tarvitada Jeruusalemma tagasivõitmiseks türklasilt, siis anti ta nõudmisile järele ja alati talle määratud kolme laeva sõidukorda säädmisega Palose sadamas.

Ameerika avastus.

Kõik kolm Kolumbusele määratud laeva olid kolmemastilised merilaevad, kuid ta hulljulgeks ettevõtteks liig väikesed. Ainult admiralilaeval „Santa Marial“ oli täistekk, mõlemad teised „Pinta“ ja „Nina“, olid ainult eest ninast ja ahtrist kaetud. Kohe alguses avaldasid kaks hääst perekonnast pärit venda Pinzon'i soovi kaasa sõita, meeskonna leidmine oli aga äärmiselt raske. Jah, oleks siin tegu olnud mõne reisiga nagu seni piki Euroopa või Aasia randa, — selleks oleks mehi leidnud küllalt; aga reis otse edesi tundmatusse ookeani, — sellest loobusid ka kõige pigisemad tõrvapüksid! Kõige kolme laeva jaoks läks vaja umbes üheksakümmend laevameest, aga et neid saada, pidi lõpuks isegi vangiko-

jad avama ja mõned kurjategijad laevadele palkama. Ameerika avastusest osa võtnud meeskonna nimestik on veel praegu alal, ja sellest teame, et suurem osa meestest oli pärit Kastiliast.

Päale kahe arsti võeti kaasa ka üks hebreu ja araabia keelt ja teisi Hommikumaa keeli rääkiv ristitud juut; õnnelikult Indiasse jõudmise puhul pidi ta olema tõlgiks. Tolleaegse hariliku viisi vastu puudus ekspeditsioonis laeva-preester, aga enne väljasõitu võttis eelmainitud kloostriülem, nüüd Kolumbuse sõber, terve meeskonna armulauale sest kõikide kindla arvamise järele sõitsid mehed möödapääsmatult surmale vastu, kindlale surmale piirituis, tundmatuis voogudes.

Kuningliku kirjaga mongoolia suurkhaanile varustatult astus Kolumbus „Santa Maria“ pardale, — trossid päästeti lahti, ja 3. augustil 1492 sõitsid kolm laeva täies purjes välja ookeanile.

Alul võttis Kolumbus edela kursi ja jõudis kuue päevaga Kanaaria saarestikku. Siia jäi väike laevastik neli nädalat paigale, et parandada mõned väikesed vead ja „Pintale“ panna murdunud tüüri asemele uus.

8. septembril läks aga reis tõsiselt edesi, ja kui toredad Kanaaria saared ning Teneriifa kõrge mäetipp kaugel

silmapiiril merre kadusid, nutsid isegi kõige tugevamad meremehed selgeid pisaraid. Sest ka nemad ei arvand teisi kui et nad nüüd kodumaa ja terve tuntud maailma igavesti jumalaga jätnud ja et neid läänes ei oota muud kui vesi, tuul ja lained.

Kolumbus pidas esimesest reisiräevast pääle väga korralikult päevaramatut; säält näeme, et ta Toscanelli kavasse, läänepoolset veeteed kaudu Indiasse jõuda, kindlasti uskus ja ta arvestusi täiesti usaldas. Meeskonna eest varjas ta teekonna õiget pikkust, et mitte päevpäevalt kasvava kaugusega, mis nende laevu vanast ilmast lahutas, üldist hirmutunnet pimedade tuleviku eest veelgi suurendada. Ja hakkasidki mehed juba meelt heitma, kui nägid et päev kadus päeva järele, ja iga hommiku tõusis päike ühtviisi ääretust veekõrvest, vahelduseta loojenedes õhtul ikka sinnasamasse. Kui laevad kaheksa päeva pärast sattusid suurtesse ujuba mererohu (Sargasso) väljadesse, oli Kolumbusel hää juhus meeskonda rahustada tõendusega, et see on juba esimene tunnus mitte enam kaugel olevast maast.

Väikese laevastiku juhtiv laev „Santa Maria“ oli lai, halb alus, omal ajal kunagi kaubaveoks ehitatud. Ta jõudis pikkamisi edesi, seepärast pur-

jetasid mõlemad saatelaevad enamasti ees. Need olid juba kenama välimusega, kandsid suuri neljanurgelisi purji, mahu poolest ulatusid aga vaevalt admirallilaeva poole suuruseni. Kõigest hoolimata püüdsid kõik kolm aga ikka koos purjetada ja olid üksteisele mõnikord nii lähedal, et võis laevast laeva hüüda ja isegi kõnelda. Ühel päeval hüüdis „Pinta“ kapten Pinzon admirallilaevale, et ta näind linde lääne poole lendavat ja seepärast umbes öö paigu maad ootab. Purjetati siis ettevaatlikumalt, et mitte sattuda karile. Kui kahesaja süllaline loodliin*) läbi ujuva mererohu alla lasti, et ulatund selle tina põhja! Kartus või palju enam lootus ootamatult maale sattuda, vajus sellega samuti põhjatusse.

Mõni päev oli edasisõit tuulevaikuse tõttu takistatud; 22. septembril kadus ka veepinnalt mererohi. Laevad kiikusid jälle vabal sinirohelistel ääretul veel ja läbi tuiskava soolavahu jätkas „Santa Maria“ ühes oma mõlema õega tundmatut teed läände. Paremat tuult ei võind neil ollagi, sest püsivalt puhuv passaattuul ajas purje soovitud sihis. See alaline idatuul hakkas madrustele juba hirmu tegema.

*) Loodliin — meresügavuse mõõduriist (nõör raskusega).

Kui ta viimaks ometi pööris, kirjutas Kolumbus oma päevaraamatusse: „See vastutuul oli mulle väga meelt mööda, sest minu meeskond kartis juba, et siin meredel kunagi tuuli ei puhu, mis meid võiksid tagasi viia Hispaaniasse.“

Toscanelli kaardid rändasid admiral ja Pinzoni vahel edesi-tagasi, ja juhid murdsid pääd, missuguses ilmajaos nad küll juba olla võiksid ja kui palju maad peaks veel olema Ida-Aasia saartele. 25. septembril hüüdis Pinzon „Pinta“ ahtertekilt*) Kolumbusele: „Maa paistab!“ Siis laskis ta ühes terve laevkonnaga põlvili, ja kastiilia merekarud laulsid tänust ja liigutusest väriseva häälega: „Au olgu Jumalale kõrges!“ Esimest korda kõlas kristlik hümn Atlandi ookeani lainetel. „Santa Maria“ ja „Nina“ madrused ronisid taaklusse üles, silmasid ka maad ja hakkasid samuti seltsimeeste kombel kiidulaulu laulma.

Teisel hommikul oli aga palavalt igatsetud maa jälle kadund! Ainult merel lamav uduviir oli see olnud, õhu peegeldus ääretul vesitühikul.

Oktoobri alul arvas Kolumbus end juba Toscanelli kaartidel märgitud saartest mööda olevat: ta oli väga rahul, et ta mitte sunnitud polnud neil

*) ahter — laeva tagumine osa.

peatuma, vaid otseteed India maismaale
 võis sõita. India all mõisteti tol ajal
 tervet Ida-Aasiat.



Christophus Kolumbus.

7. okt. arvasid jälle kõik kolm
 laeva maad nägevat. Kõik purjed

tõmmati üles, sest iga laevkond tahtis esimesena maale jõuda. Kõige ees sõitis „Niña“. Kui päike tõusis, tõmmati tema päämasti kastilia plagu, ja ahertekilt kõlas kahuripauk. Päeva jooksul kadus maa aga jälle kaugeisse voogudesse. Lõuna suunas lendas aga palju linde, mis pärast Kolumbus käsu andis kursi sinna võtta. „Meri oli, Jumal tänatud, nii vaikne, kui Sevilla juures jõel,“ kirjutab ta oma päevaraamatusse, „õhk oli nii soe ja mahe, kui Sevillas aprillikuul, ja lõhnas, et otse mõnu oli hingata.“

Jälle tulid ja läksid päevad ja ööd, näha polnud aga midagi muud kui vett ja laineid. Mitu korda andis meeskond rahulolematusest märku; tõusid nurnad. Kolumbus oskas aga kõiki vaigistada sellega, et ta neile meele tuletas suurt palka, mis neid sihilejõudmise puhul ootas. „Kõigist neist kaebusist pole neile mingit kasu,“ seisab tema päevaraamatus; „sest mina olen välja sõitnud, et Indiasse jõuda, ja purjetan ka nii kaua edesi, kunni Jumala abiga sinna jõuan.“

11. oktoobril ujus laineil üks puutüvi, mis näis olevat inimesist maha raiutud; varsi pääle seda oli meres näha puuoks, millel marjad veel küljes. Mäherdune rahustus ja rõõm madrustele! Iga mees püüdis järjest valvel olla ja silmi pingutada, sest admiral oli



Kolumbuse jumalagajätt kodumaal. De Bry järgi 17. sajandist.

sellele, kes kõige enne maad näeb, tasu määrand.

Vastu õhtut arvas Kolumbus nägevat tulekuma, just nagu oleks keegi madalal rannal tulelondiga käind. Ja öösel oli üks „Pinta“ madrus valmis vanduma, et eespool olla maad märgata. Koristati siis kõik purjed ja oodati järgmist päeva.

Harilikult seisab selle omapärase ookeanireisi kirjelduses, et madrused määratuma kauguse üle, mis neid kodumaast lahutas, meelt heitmas olnud, mässu tõstnud ja admiralilt lubaduse välja pigistand, viibimata tagasi keerda, kui kolme päeva jooksul maad märgata ei ole. See pole aga muud kui tühi merimeeste jutt. Olgugi et nad araks läksid ja tihti nurisesid, oma juhisse oli neil siiski usaldust ja kuulasid ta sõna. Kolumbus jälle omalt poolt oskas nendega ümber käia, nende usaldust ja lootust alal hoida.

Viimaks ometi koitis see suur päev, mille kuulsus paistab üle kõikide aegade, ja mida nelisada aastat hiljemini suure pidulikkusega pühitseti.

Kui päike 12. oktoobril 1492. aastal silmapiiril merest kerkis, nägid hispaanlased oma ees madalat, rohuga kaetud saart. Kolumbus nimetas selle „San Salvador“, Õnnistegija auks, kes nad päästnud mere võimusest ja vangistusest.

Kus kohal asus see saar? — Jaapanist põhja pool, ütles Toscanelli kaart ja Kolumbusel ega tema saatjail polnud vähematki aimu, et neid Jaapanist lahutab veel terve tundmatu hiiglamander ja maailma kõige suurem meri, Vaikne ookean! Väike saar, mida hispaanlased endi ees nägid, kuulus Bahama saarestikku ja nimetatakse nüüd Guanahani või Watlingi saareks.

Kui mitte arvesse võtta norralaste muinasjutulist ameerikasõitu viissada aastat varem, siis on see saar esimene eurooplaste poolt nähtud ja vallutatud koht Uuest Ilmast.

Suure päeva algust pühitseti piduliku Te Deum'iga.*) Ohvitserid soovisid admiralile õnne, madrused heitsid end ta jalgade ette, paludes andeks oma alalist rahulolematust ning nurinat.

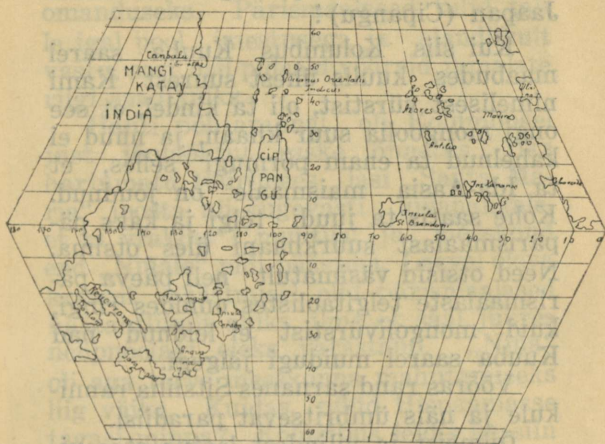
Siis lasti suur paat alla, ja Kolumbus, kastilia lipp käes, astus sisse; talle järgnesid vennad Pinzonid ristilipuga ja veel mõned saatemehed. Ilma et ise teaks astus Kolumbus sellega Ameerika pinnale, mida ta Indiaks pidas, ja kuulutas „San Salvadori“ saare pühalikult kastilia krooni omanduseks. Täheks, et saar nüüd seisab kristliku valitsuse all, püstitati rannal ühele künkale ristimärk.

*) Katoliku kirikus tarvitusel olev Ambrosiuse tänulaul.

Mida võisid küll pärismaalased mõtelda, kui nad nägid oma rannal kolme imelikku laeva ja neilt valgeid mehi maale tulevat! Alul hoidsid nad endid teatavas kauguses, aga klaaspärlide ja muude kingituste läbi võitsid hispaanlased varsi nende usalduse. Kolumbus teadis ju oma kogemusest, kuidas portugallased Guinea ranna neegritega ümber käisid. Varsi hakkasid rannalanikud ka omalt poolt kingitusi vastu tooma.

Juuksed olid neil pikad ja lauged, mitte kähharad, nagu neegritel; nende alasti keha oli punase ja valgega värvi- tud. Sõjariistadeks olid neil ainult puu- piigid. Rauda nad ei tunnud, küll aga kulda, ja seda just Kolumbus vajab, et türklasilt tagasi võita püha hauda. Riietamatud metsmehed kandsid ninas kuldseid rõngaid, ja kui hispaanlased märgikõne abil neilt küsisid, kust see kallis metall saadud, näitasid nad edela poole. — Kolumbus muidugi ei teadnud neid kuidagi teisiti nimetada kui india- lasteks (sellest indiaanlased); seitse neist võttis ta Hispaaniasse viimiseks laevale, et nad sääl „kõnelema õpiksid“ ja edespidiste reise puhul võiksid olla tõlkideks.

Siis tüürisid avasturid teiste saarte poole, pidid sääl juures aga olema äärmiselt ettevaatlikud, sest igal pool uhasid lained üle kardetavate rahnude ja



Florenzi teadusmehe Toscanelli kaart (aastast 1485).

Sel kaardil puudub loomulikult Ameerika ja Vaikne ookean ja Atlandi ookeani piirab ühelt poolt Euroopa, teiselt poolt Aasia idarand, mille kohta oli mõningaid teadmisi veneetsialase Marko Polo poolmuinasjutulisest reisist 13. sajandil. Kaart hindab maakera suurust tegelikust palju vähemaks ja see asjaolu julgustaski avastureid nagu Kolumbus, Magalhães ja teised tundmatuile merireisidele. Nad oleksid küll asja pidanud lootusetuks ja tollaegseis oludes läbiviimatuks, kui nad oleksid tunnud maakera õige suuruse.

karide. Pärismaalaste näitamiste järelle pidi lõuna pool olema kaks suurt saart; teine neist pidi igatahes olema Jaapan (Cipangu)!

Kui siis Kolumbus Kuuba saarel maabudes kuulis ühest suurest Kami nimelisest vürstist, oli ta kindel, et see ongi mongoolia suur khaan, ja nüüd ei kahelnud ta enam põrmugi selles, et ta Ida-Aasia maismaale on jõudnud. Kohe saatis ta juudi tõlgi ja kaks päpärismaalast suurkhaani üles otsima. Need otsisid väsimatult neli päeva pärismaalaste telgitaolistes onnides ringi, kuid mongolivürstist ei leidnud nad Kuuba saarel muidugi jälgegi.

Võõras rand sarnanes Sitsiilia rannikule ja näis ümbritsevat paradiisi.

Õilmeist ja viljadest laotus otse uimastavat lõhna, ja palmidelt, mis nagu jaanalinnu suled hõljusid kerges merituules, kõlas suurepärase linnulaul. Hispaanlased olid väga imestund, kui nad pärismaalasi nägid suitsetavat kokkukeerdud lehti, mida nad ise tabacos nimetasid. Nad ei võind aima tagi, missuguseks rikkuse allikaks need lehed hiljemini sigari kujul pidid saama maale, aga ka missuguseks hävituseks väga paljude inimeste tervisele.

„Pinta“ juhatajale Pinzole näis ime-ranna avastus olevat pää põhjalikult segi ajand; ta põgenes oma laevaga teiste juurest, et omal käel kullamaad

otsida. Kolumbus purjetas selle pääle suurele Haiiti saarele ja võttis ka selle harilikul kombel kastiilia krooni omanduseks. Pärismaalased tulid tal-
le igal pool imestusega ja alandlikult vastu, sest nad pidasid võõraid jumalate riigi saadikuiks.

Haiiti põhjarannal oli Kolumbusel just jõuluõhtul raske õnnetus. Üks harjumatu tüürimees lasi „Santa Maria“ joosta nii tugevasti liivapangale, et ta vrakiks*) muutus ja meeskond end „Niñale“ pidi päästma. Laeval oleva kraami päästmisel olid pärismaalased häätahtlikult abiks, ilma et sääal juures nõöpnõelagi oleks varastand. „Niña“ oli aga terve meeskonna mahutamiseks liig väike. Kuidas nüüd Hispaaniasse tagasi minna? Kolumbus leidis ka siin nõu. Ta otsustas rannale asunduse rajada ja sinna nelikümmend meest maha jätta — kulda otsima. Seks ajaks kui ta Hispaaniast jälle tagasi jõuab, on neil kindlasti juba suur tonnitäis seda kallist metalli kokku korjatud, ja sellega võis juba kergesti Jerusalemma tagasi võita! Madrused olid ka valmis jääma, sest pärismaalased olid sõbralikud ja kliima hää. „Niña“ pääl ootas neid ju ainult vilets koeraelu ja võib olla, isegi võimalus väikese viletsa laevaga hukkuda!

*) vrak — katkine, tarvitusele kõlbmatu laevakere.

öeldud, tehtud! „Santa Maria“ rusedest ehitati üles väike hurtsik, piirati see müüri ja kraavidega, toimetati varustus ja toiduained ka kohale, ja kui kohalik päalik rahustuseks oli saand ühe särgi ja paari kindaid, hiivas Kolumbus „Nina“ pääl ankrud ja sõitis kodu poole.

Ta ei jõudnud veel kuigi kaugele, kui ka „Pinta“ silmapiirile ilmus. Pääle selle kui Kolumbus Pinzonile tema ärakargamise armulikult andeks annud, ühines ka tema „Niñaga“, ja nüüd läks reis jälle ühiselt üle Atlandi ookeani, aga seekord juba idapool.

Kodumaa tänu.

Tagasisõit kujunes hoopis hädaohtlikumaks kui tulek. 12. märtsil 1493 tõusis suur torm: kõik purjed tulid koristada, ja mõlemad laineist metsikult loobitud laevad kaotasid teine teise silmist. „Niña“ kõikus nii hirmsasti, et terve laevkond iga silmapilk surma ootas ja sellele juba valmistuski.

Ka Kolumbus ei lootnudki enam Euroopale oma avastusest teadet viia. Et see aga mitte ühes temaga laineisse ei mattuks, kirjutas ta oma reisist ja avastusist pergamendile ülevaatliku aruande; see tõmmati vahakattega üle ja paigutati kindlasse tonni, mis siis mässava mere hooleks usaldati. Eba-

usklikud madrused pidasid seda tormi vaigistuseks välja heidetud ohvriandeks, ja tagajärg näis neile andvat õi-



Allegooriline kujutus Kolumbuse sõitudest.
De Bry järel 17. sajandist.

guse. Tuul ja meri rahustus, ja mõne päeva pärast jõudis „Niña“ õnnelikult Azooride lõunapoolsemale saarele. Siit

läks sõit õnnelikult Tajo jõesuu sihis edesi kodurannale.

15. märtsil valitses Palose sadamalinnas piiritu rõõm ja pidutuju: kirikukellad kõlasid ja elanikud ruttasid tiheidais salkades alla kaile, *) sest sadamasse oli jõudnud maailma kõige kuulsam laev „Niña“ Kolumbusega. Sama päeva õhtul sõitis täies purjes sisse ka „Pinta“, aga tema vastuvõtt oli sootu teine. Oli juba teada, et Pinzon, kes Kolumbust viimases suures tormis kindlasti hukkunuks pidas, terve avastuse tahtis kuulutada oma teeneks ja kõike au endale pärida. Ükski inimene aga ei teinud temast välja, ja mõne päeva pärast suri ta, vistsisti vihast ja kurvastusest.

Sevillas sai avastur kutse hispaania kuninga Ferdinandi ja kuninganna Isabella poolt, kes sel puhul viibisid Barcelonas. Reis läbi Hispaania kujunes talle suureks pidulikuks võidukäiguks, sest igas linnas olid korraldatud lugupeetamis- ja auavaldused. Hiilgavais rongikäiges saadeti teda läbi tänavate, kuna tema ees sammusid kuus kirjude sulgedega ehitud vaskpruuni „indialast“. Vaimustuse laineist kantud lendas Christophus Kolumbuse nimi maalt maale, oli ta ju Hispaaniale uusi maid kinkind ja uue, mõnusa meretee avand

*) kai — sadamaäär kuhu laevad kinnitatakse.

kaugesse Indiasse, päälegi just samal ajal, kui portugaalased seda ümber Aafrika ranna hoolega otsisid. Barcelonas kinnitati talle pidulikult kõik tema aunimed ja eesõigused. Nüüd oli ta tõepoolest suuradmiral üle ookeani ja India asekuningas — nüüd seisis ta inimliku kuulsuse kõrgemal tipul.

Kuid kaua ei kestnud see nii, varsi pööris asi halvema poole.

Teisele reisile läks Kolumbus juba seitsmeteistkümne laevaga, avastas põhjapoolsed Antillid kuni Portorikoni ja kohtas sel puhul ka inimesesööjaid.

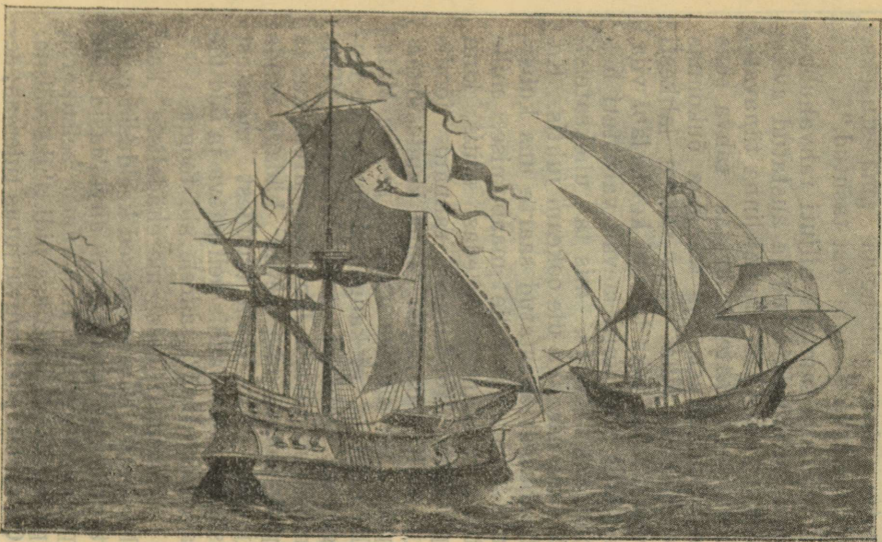
Kuubat pidas ta nüüd kindlasti Aasia mandriks ja oli veendund selles, et siit võiks kuivi jalu Hispaaniasse matkata, kui minna Marco Polo jälgedes. Asunduse Haiiti saarel leidis ta hävitatult; kõik nelikümmend meest olid pärismaalasist tapetud. Ta oma meeskonnas tekkis rahulolematus, ja ka pärismaalased hakkasid nüüd ägedasti võõraile sissetungijaile vastu panema. Kõigele lisaks tekkis kuulsuse kadestajaid kui seeni pääle vihma, kes selleks kõik tegid, et kodumaal vale ja laimuga tema vastu koguda tumedaid kõuepilvi.

Kui ta pääle teist reisi jälle Hispaanias maabus, et tervitatud teda enam endiselt rõõmuhõiskega. Portugalis oli talle vahepääl tõusnud kardetav võistleja: Vasco da Gama oli üm-

ber Aafrika purjetades leidnud õige indiatee, ja sellest uuest kordaminekust jätkus seks puhuks Kolumbuse kangelasteenete unustamiseks. Indias leiti määratumad rikkused, Kolumbusest avastatud saared olid aga seni Hispaaniale maksnud ainult raha, laeva ja inimelusid!

Raudse tahtejõuga võitis Kolumbus siiski kõik takistused ja sõitis kolmat korda oma vale-Indiasse. Seekord võitis ta lõunapoolsema kursi ja avastas Trinidad saare. Säälni ta tähele, et vesi saare ja praeguse Venezuela rannavahel oli mage ja järeldas sellest päris õieti, et siin mõni suur jõgi suubub. See jõgi on nimelt Orinoko Lõuna-Ameerika põhjarannal.

Vahepeäl oli Haiiti saarel hispaanlaste endi seas mäss lahti puhkenud, ja Kolumbuse kadestajad ning vaenlased saatsid kodumaale ta pääle igasugu kaebusi. Hispaaniast saadeti seepääle asja lahendamiseks välja suurte õigustega volinik Francisco de Bobadilla, kellel aga midagi paremat teha polnud, kui kohe lasta admiral vangistada ja kettides kodumaale saata! Laeva kaptenile, kes ta sinna pidi viima, näis aga säärane ümberkäimine kuulsa avasturiga siiski liig karm, ja ta tahtis teda vähemalt nii kauaks, kui ta tema laevas viibib, kettidest vabastada. Kolumbus polnud aga sellega nõus; ta



Kolumbuse kolm laeva.

tahtis kettidesse edesi jääda ja neid kette eluea alal hoida „mälestuseks, kuidas talle teenete eest tasutud.“

Nii siis sammus hiljuti rahvahulka-dest kõrgekskiidetud ja austatud avastur kettides läbi Cadizi linna tänavate. Kuid see vaatepilt äratas rahva seas rahulolematust, ja kuninga õukonnas võeti teda jälle enam-vähem lahkesti vastu. Tal läks koguni korda läbi viia, et talle veel kord laevad varustati neljandaks reisiks, mis ta üheksateistkümne päevaga üle ookeani juhtis. Kolumbusest avastatud saarte uus kuberner keelas aga talle maabumise, mille tõttu ta lääne poole edasi sõitis, kuni praeguse Hondurase rannani jõudis ja säält Nicaragua ranna kaudu lõuna-poole, ise kindlas usus, et see on Malaka rand ja et kaugemal lõunas on tingimata läbisõit päris-Indiasse. Tormist aeti ta aga Jamaika saarele, kus ta pidi laskma oma laevad hädaga randa joosta. Üks tema truudest meestest sõudis säält paadis neli päeva ja ööd üle avamere Haiiti saarele abi tooma.

Vahepääl käis merehädaliste käsi halvasti. Pärismaalased keeldusid neile tarvilist abi andmast ja ähvardasid neid päälegi, nii et Kolumbus seisukorra päästmiseks kavaluse pidi abiks võtma. Oli nimelt just kuuvarjutus tulemas; seda kasutas Kolumbus ja ütles pärismaalasile, et kui nad ta meestele abi



Inimsööjate saar. Vanaaegne kujutus Kolumbuse teisest reisist.

ei anna, siis hispaanlaste jumal neilt isegi kuuvalguse ära võtab. Laanepoegade suureks hirmuks järgneski tema sõnadele varsi tegu: maakera vari nihkus ikka enam ja enam kuukettale! Siis ei aidand saaremeestel muud, kui langesid suure nõia jalgele ja lubasid kõik, mida ta aga käsib.

Esiteks tegi Kolumbus nii, nagu tahaks ta asja veel enne veidi järele mõelda; siis aga laskis ta end nende palveist nähtavasti liigutada ning lubas neile kuuvalge jätta. Ja õige: maakera vari hakkas pikkamisi kuu pinnalt lahkuma, ja varsi säras see jälle endises hiilguses kui hõbedane kilp mustal taevapinnal.

Jamaikast kirjutas Kolumbus hispaania kuningale omapärase kirja. Ta kirjutas, öösel sosistanud talle üks saladuslik hääl kõrvu: „Sina jõe, kes sa nii pikaldane ja kõhklev oled uskuma ja oma Jumalat teenima! Mis on ta Moosesele ja Taavetilegi rohkem teinud?... Sinule on ta kinkind India! Sinule anti võtmed ookeani väravaist, mis olid seni vägevate riividega suletud! Ja paljudel mail kuulati sinu sõna ning sinu nimi on omandand kuulsuse kogu ristirahva seas.“ Ja siis jätkab ta täis kibedust: „Las need, kes alati ja ikka kõike laitma ja laimama peavad, sääljuures aga ise ilusti soojalt kodus istuvad, küsida pääle: Miks oled sa



Kolumbus kettides. De Bry järele 17. sajandist.

seda või teist sel või tol puhul tegemata jätnud? Võin neile ainult soovida, et nad ise minu reisi kaasa oleksid teind!“

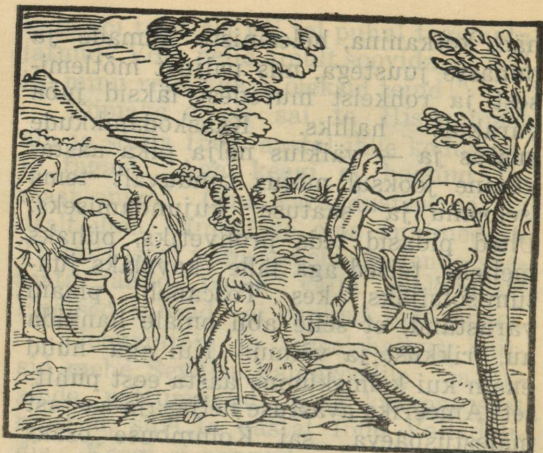
Viimaks ometi sai ta Hispaaniast abi ja sõitis 1504. aastal jälle kodumaa-
le tagasi. Aga keegi ei hoolind temast enam! Oma varandustest jäi ta osalt ilma, samuti ka oma aunimedest. Tõrguti isegi tema kaaslasile nende saamata jäänd palka välja maksmast! Endised sõbrad ei tunnud teda enam.

Jooksjatõbi ja meelegaigus heitsid mehe Sevillas haigevoodile, ja üksinda, pettumusest ning kurvastusest murtud, suri ta aastal 1506 Valladolidis. Keegi ei pannud seda tähele; ükski tolle aja kroonik ei toond sõnumikku suure avasturi surmast. Vaikselt maeti ta Valladolidis; pärast viidi ta korus ühte Sevilla kloostrikirikusse. — Pool inimiga hiljemini viidi ta säält laeval Haiiti saarele Santo Domingo linna. Säält võis nüüd Kolumbus 250 aastat rahun puhata, kuni ta säält Kuuba saarele Habana (Havanna) linna pääkirikusse üle viidi. Kui aga Kuuba saar sai alluvaks Põhja-Ameerika ühisriikidele, viisid hispaanlased oma suure avasturi kondid 1899. aastal endiga ühes kodumaale. Nüüd on Sevilla pääkirikus Kolumbuse viimasele puhkepaigale ehitatud tore mälestusammas.

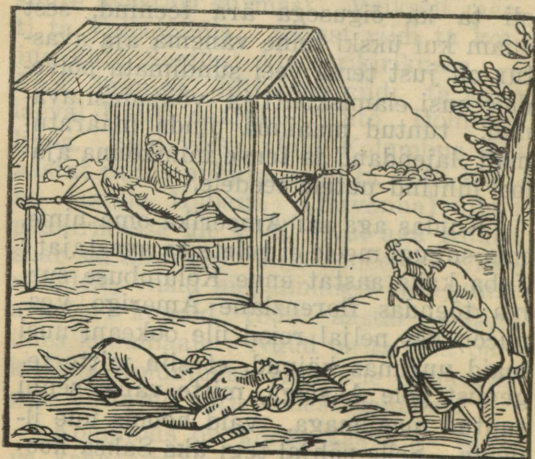
Kolumbus oli kõrge kasvu ja tugeva kehaehitusega mees, tedretähelise

näo, kotkanina, helesiniste silmade ja punaste juustega, mis paljust mõtlemisest ja rohkeist muredest läksid juba varakult halliks. Kaaskodanikkude austus ja — väiklus nelja pika aastakümne jooksul mõjus tunduvalt tema iseloomu ja saatuse kujundamiseks. Ühed pidasid teda prohvetiks, pühaks meheks, teised aga jälle kavalaks juhtumisotsijaks, kes Toscanelli plaani varastand, et selle abil omale hankida au, rikkust ja võimu. Kui aga nüüd enam kui kolmekümne aasta eest pühitseti Ameerika avastuse neljasaja-aastast mälestuspäeva, sai Kolumbuse osaks täieline ja õiglane tunnustus: kogu maailm pühitses tema mälestust. Seda oli ta ka õigusega ära teenind, sest enam kui ükski teine vanema aja avastur on just tema veel sündimata põlvedele uusi elamiskohti ja -võimalusi avanud, tuntud maailma pinda määratult laiendand ja terve inimkonna ajaloo juhtind uutele teedele.

Kuidas aga sai Ameerika oma nime, mis sugugi meelega ei tuleta ta avastajat? Juba kaks aastat enne Kolumbuse surma tõendas florenzlane Amerigo Vespucci, kes neljal reisil üle ookeani uusi maid uurimas käinud, et siin mitte tegemist pole Aasiaga, mitte vana, senni tuntud maailmaga, vaid hoopis uue illega. Selle põhjal tegi üks Saksa kooliõpetaja oma maateaduse õpperaamatu



Veinivalmistamine Españolal.



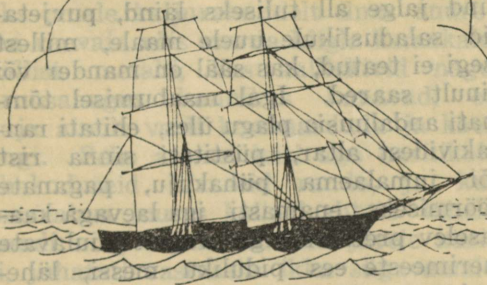
Haigeravitsemine.

eeskõnes (1507) ettepaneku: „Et neljas ilmajagu on Amerigo Vespucci (Americus Vesputius) avastatud, siis ei näe ma mingit põhjust, mis keelaks seda nimetamast avasturi järele Amerigo või Ameerika.“ See ettepanek leidis üldise vastuvõtu, ja alles liig hilja taibati, et uue ilmajao õige nimi peaks olema Kolumbia.

Kiiresti järgnesid nüüd avastused üksteisele, ja Ameerika rannad said maa- ja merekaartidel pea meile tuntud kuju. Ainult ühe kõige suurepärasema reisi juures, mida ajalugu tunneb, peatume veel silmapilguks. Aastal 1519 purjetas portugallane Magalhães (Magellanes) Hispaania teenistuses viie laevaga Lõuna-Ameerika idaranna kaudu lõuna poole, avastades sääl juures väina, mis veel praegu kannab tema nime. Aga mis veel tähtsam: ta leidis seeläbi viimaks ometi läbisõidutee igatsetud Indiasse. Edesi purjetas ta üle määratu suure mere; ilmad olid aga soodsad, nii et ta laevu ükski torm ei taband, seepärast nimetas ta selle mere „Vaikseks ookeaniks“. Pääle neljakuist sõitu avamerel, kus ekspeditsiooni meeskond näljast ja haigustest sai palju kannatada, jõudsid kolm laeva viimaks ometi Filippiinide saartele. Sääl maabus Magalhães väikese salgaga, sai sääljuures aga pärismaalaste pääletungimisel 27. aprillil 1521 aastal

surma. Ainult üks laevadest, „Viktooria“ jõudis kodumaale tagasi; sellega oli see laev esimene, kes ümber maakera purjetas.

Järgmiste aastasadade jooksul asusid valged ikka kindlamini uuele ilmajaole. Indiaanlased tõrjuti ikka kaugemale sisemaa tihnikuisse, ja Põhja-Ameerikas on nad juba peaaegu välja suremas. Prantsuse ja pärast inglise ülemvalitsuse all arenesid just need Põhja-Ameerika osad kõige suuremale jõukusele ja võimule, mis hispaanlastest omal ajal kui vähemväärtuslikud põlatud, sest viimased ei mõelnud oma täitmatu rikkusteihas mingit muud, kui ainult seda, kuidas kätte saada kulda ja muud kallist varandust randadelt ja saartelt, mis veel praegugi nimetatakse Lääne-Indiaiks.



Cortez.

Sellest ajast pääle, kui Kolumbus inimkonnale oli avastand uue maailma mõtmatute ürgmetsade, tundmatute rahvaste ja rikkustega, mida enam aimati ja loodeti kui tunti, tormas euroopa inimsoo fantaasia kui taltsutamatu hobune üle suure Atlandi ookeani, mis sellest ajast, kui talle piirid leitud, oli kaotand oma sennise kohutavuse. Juba 1495. aastal kuulutas hispaania valitsus, Kolumbuse kades-

tajate nõuandel, selle suurmehe jälgedel kaugele Läände avastusreisidele mineku kõigile vabaks, et sel moel Hispaania kroonile järjest juure võita uusi tundmatuid maid. Seepäale kogunes seiklushimulisi kogu Vanast Maailmast Hispaania lipu alla, ja lugematud laevad õnnerüütlitega, kellel tihtigi kodupind jalge all tuliseks läind, purjetasid saladuslikule uuele maale, millest isegi ei teatud, kas säääl on mander või ainult saared. Igal maabumisel tõmmati andaluusia plagu üles, ehitati rannakividest altar, püstitati sinna rist või jumalaema pühakuju, paganate pöörmiseks enamasti iga laevaga kaasasolev preester luges vagalt kuulavate merimeeste ees piduliku messi, lähemasse puutüvedesse lõigati Hispannia kuninga ja kuninganna nimed ja salga juht jõi lähemast jõest vast avastatud maa vett. Sellega oli rand ja juurekuuluv tagamaa võetud hispaania kroonile alluvaks; säeti kokku laialdane aruanne avastamise käigu ja maa kohta, saadeti ühes maalt ja pärisrahvalt hääga või kurjaga saadud väärtuste ja kallisasjadega kodumaisele valitsusele — ja Hispaania oli jälle rikastatud suure, ülenägematu tumeda maahulgaga, mis oli kuski säääl kaugel, teinepool suurt soolast vett.

Alul laskis tagasihoidlik maarahvas

võõraid rahulikult oma asju ajada ja andis neile klaaskildude, plekktooside ja muu säärase väärtusetu kraami eest vastutulelikult elutarbeid, kanu ja maisi. See rahustas aga konkvistatoo-re, nagu hispaania avastussõitjaid nimetati, vähe. Sest kõik nad unistasid muinasjutulisest kullamaast, kus igaüks omale kaljurahnudelt ilma suurema vaevata võis murda hiigla kamakaid kallist metalli, kus kalliskivid nagu kruusaaugus hunnikus lamavad, et vaja ainult veidi kummarduda ja käes ongi. Selle asemel leiti aga harilikult ebakoduseid liivaseid randu, ja kui maarahva juures kalleid ehteid tähele pandi ning nende päritolu järele küsiti, juhatati vastuseks ikka sügavamale ja sügavamale sisemaale. Terviseliselt kahjulik kliima, igasugu puudused ja haigused hakkasid hävitavaks saama asulaile*), mis pea siin, pea säääl ran-nal asutati ja valgete sissetungijate taltsutamata saagihimu ning südame-tus tegi maarahva varsi nende viha-seiks ja kardetavaiks vaenlasiks. Sellele lisaks tuli veel võitjate otse mõõtmatu kadedus, vaen ja pöörane võistlus oma-vahel, mida rumala armualuste ja onu-poegade poliitika läbi kodumaalt veel õhutati. Igaüks tahtis kogu unistatud kullamaa „*el Dorado*“ — saada ja pi-

*) Asula — asumise paik, uus elukoht.

dada ainult ja üksi oma päralt ega mõtelnudki selle pääle, nagu Kolumbus, näiteks, leitud varanduste abil türklasilt püha haud vabastada.

Hulljulgeid võiduhimulisi voolas Hispaania uusile asumaile. Kuuba saareiseloomu tegi Sebastian Ocampo julge ümber-saare-purjetusega juba 1508. a. kindlaks. 1511. a. vallutas Diego Velazquez tähtsamad Suurte Antillide saared ja asus sinna esimeseks maavalitsejaks. Säält Ameerika mandrile oli ainult väike samm. Kuubat lahutab Yucatani poolsaarest ainult 220 kilomeetri laiune väin, ja see saigi sillaks, mille kaudu hispaanlased Ameerika sissemaale tungisid. Üks konkvistatooridest, Juan de Grijalva, vallutas osa mandrist, tungides kuni Mehhiko rajani, kus ta säälseilt kaazikesilt nugade ja kääride vastu kulda ja pärleid välja vahetas, aga ka ehmatuse ja hirmuga nägi, et kohalikkude indiaanlaste kõrgest kultuuris hoolimata, sääll ikkagi koledaid inimeste ohverdamisi toimetati ja isegi inimliha söödmist ette tuli.

Aga palavikuliselt otsitud kullamaa näis seeläbi olevat leitud, ja suure kallihinnalise saagiga keeras Grijalva Kuuba saare maavalitseja Velazquez'i juure tagasi. Viimane kirjutas kohe pika aruande Läänes asuva muinasju-

tulise kultuurrahva üle ja otsustas ühtlasi uue avastatud maa oma maavalitsuskonna külge liita. Rutuga varustati selleks suur laevastik, mille juhatajaiks Velazquez nimetas oma sekretäri ja armualuse Fernando Cortez'i.

Sellega oli Velazquez teind endale küll vähe, kuid üldisele Uue Maailma avastusloole väga kasuliku valiku. Sest Cortezist sai kõige edukam konkviistooridest, nii et ei ole mitte ülbe eneseülistus, kui ta end vahel armastas nimetada „Uue Maailma Aleksandriks“. Väsimatu püsivuse ja kangelasliku vahvusega rühkis ta oma ettesäetud sihi poole; sääljuures ei rahuldunud ta mitte ainult verise vallutamise, vaid püüdis ka võimalust mööda vallutatud maid koloniseerida ja maarahvale pakkuda euroopa kultuuri, siiski ka mehhiklaste vana kultuuri sääli juures alal hoida.

Cortez sündis Medellin'is, Estremadura provintsis Hispaanias 1485. aastal aadelisoost vanemate pojana; ta õppis Salamanca ülikoolis ja näis olevat juba noores põlves oma isamaa risti ja põiki läbi reisind, sest oma pärastistes aruannetes Mehhiko vallutamise üle, toob ta alati võrdluseks Hispaania loodust ja olusid, et nii oma uuel maal ettetulevaid senni tundmatuid uudisasju teha kodumaisile paremini mõisteta- vaks. Sellest peab oletama, et ta oma

kodumaad väga hästi tundis. Kolumbuse avastused sütitasid juba varakult ta hõõguva fantaasia; hädaohtlikkuse ja imelikkuse kõi valdas teda ja kis kus ta kaasa suure ookeani taha, kus ju rüütlikekluste kõrval veel kullamäed nii paljutöotavalt meelitasid, ja juba üheksateistkümneaastaselt sõitis ta ühe Hispaniolasse (Haiti saarele) purjetava laevastikuga kaasa. Leidliku, julge ja vastupidava noormehena paistis ta oma kaaslaste seast niivõrd silma, et kohalik San Domingo maavalitseja temast hakkas lugu pidama ta ta oma teenistusse võttis. Seitse aastat hiljem võttis ta osa Kuuba saare vallutamisest ja sai seeläbi uues ilmas rikkaks meheks ja maaomanikuks. Maavalitseja Velazquez kutsus siis oma osavusega ja ka iludusega ikka enam tähelepanu äratava noormehe enda lähedusse; alul valis ta Cortezi oma sekretäriks, pani siis pärast Kuuba linna Santiago alkaldiks nende üheteistkümne laeva admiraliks, mis ta kavatses saata töötusrikkasse Mehhikosse.

Cortezis oli koondatud kõik tolle aegse hispaanlase parimad omadused: vaba vahvus, õiglus ja rüütellikkus. Sellele tuli lisaks veel otse taltsutamatu auahnus. Tulise agarusega asus ta kogu reisiettevõtte varustamisele, sääl-

juures võttes suure osa kulu enda kanda. Aga enne veel, kui ta Santiago sadamast jõudis välja, tekkis maavalitsejas kahtlus, et kas Cortez, nii viimaks ei mõtle ja katsu end tema ülemkäsutuse alt vabastada ja omal käel avastusreisi ette võtta. Ta saatis seepärast admiraalile käsu mereleminekuga kuni tema isikliku kohalejõudmiseni viivitada.

Aga Cortez aimas paha. Ta teadis väga hästi, kuidas mõnelgi vahval seltsimehel auahnete ülemuste läbi kogu vaeva ja võitude vili oli läind kaduma, ja Kolumbusega saatust jagada ei tahtnud ta mingi hinna eest. Ka ei soovind ta sugugi oma vara ja elu mõne nüüd juba umbuskliku ja pärast tingimata tänamatu maavalitseja teenistuses kaalule panna, seepärast otustas ta järsku julge teo. Niipea kui ta Velazquez'i käsu oli saand, sõitis ta kogu oma laevastikuga viibimata Santiagost Trinidadadi, kus ta ekspeditsiooni relvastamise ja varustamise täies rahus ja korras lõpule viis ja säält 18. veebruaril 1519. a. merele purjetas.

Laevastik, millega kaasas oli ka nelisada hispaania sõdurit, kakssada indiaanlast, kuusteistkümmend ratsameest ja neliteistkümmend kahurit, liikus edesi kaudu Yucatani randa, maa-

bus kord Cozumeli saarel ja tüüris siis otse Mehhiko randa. Chiahuitzla lähedal võttis Cortez maa harilikul viisil Hispaania omanduseks ja asutas Villa Rica de Vera Cruz'i asunduse, kuhu ta hispaania valitsus-ametiasutuse asutas. Uued ametikohad jagas ta oma truude poolehoidjate vahel ja need valisid tema, täpselt kõiki ettekirjutatud vorme täites, hispaania krooni kohalikuks kindral-kapteniks ja ülemkohunikuks. Seeläbi omandas ta õigusliku tiitli, mis talle võimaldas ja lubas end kategooriliselt maksma panna ka oma vallutusväes olevate Velazquez'i poolehoidjate juures, ja mitmed karistusalgad, mis maavalitseja talle järele saatis, rahuliku kokkuleppe teel oma poole võtta üle.

Nii algas ta oma väikese hulgaga sõjakäiku tundmatusse, kus sõjakas rahvas, seda arvas Cortez juba ette, sügügi mitte mõõka tõmbamata väikesele sissetungijate salgale ei alistu.

Cortez Mehhiko teel.

Cortez ei teadnud maast, mis ta ees laiutus, midagi muud, kui et sada tundi teed sisemaale asuvad vägev indiaanlaste riik, mille südames tuhandetorniline kuldne linn. Selle riigi üle valitsevat ja seda linna hoidvat üks verejanuline kuningas, nimega Monte-

zuma; selle asteekidevürsti piiramast võimust ei jõudnud ranna indiaanlased talle kunagi küllalt rääkida. Kogu ümbruskaudne laiaulatuslik maa maksvat talle makse kullas, väärtasjus — ja noortes inimestes, keda asteekide ebajumalale sadade viisi ohverdatavat.

Paljude penikoormate kaugusel ümbruses ägas maarahvas selle verise hirmuvalitsuse all — missugune asjaolu targale ja julgele hispaanlasele oli väga kasulik, sest juba ranna läheduses Cempoallas võeti ta vastu lahtiste kätega kui kauaigatsetud vabastaja asteekide verisest ikkest.

Kõigest hoolimata oli Cortez siiski väga ettevaatlik ja indiaanlaste vastu veidi umbusklik, kuid nende poolt pakutud sõpruse võttis ta siiski vastu ja kasutas seda oma otstarbeks. Ta jutustas neile, et teinepool seda suurt merd, mille üle ta oma laevadega siia tulnud, valitsevat üks Montezumast veel palju vägevam vürst täis armu ja hädust, ja tema olevat tulnud, et vastu võtta indiaanlaste auavaldusi ja see meretagune valitseja ei nõudvat neilt ühtki inim- ega veriohvrit — ei midagi muud kui ainult kulda. Ja Cortez oli küllalt ettevaatlik ja inimlik, et nõuetavat kullamaksu pärismaalasilt mitte vägivallaga ei võtnud; ka oma

meeskonnas pidas ta kõva korra ega luband toorust ja ülekohut punaste vastu. Nii sai ta teekonna alul pärismaalastega hästi ja rahus läbi. Igasugu päälepanud maksudega olid nad ju harjund, seepärast tõid suure mere-taguse muinasjutulise valitseja saadikule vabatahtlikult kätte oma varandused.

Juba ene kui Cortez Cempoallast edesi marssis, jõudis sinna tema juure asteekide kuninga saatkond. Oma salakuulajailt oli Montezuma juba kuulda saand haruldasest valgust võõrast. kes kiitlevat end olevat ühe temast veel vägevama kuninga saadiku. Ta laskis paluda, et hispaanlased mitte ta maale ja linna ei tuleks, sest tema ja ta rahvas olevat vaene ega jõudvat seepärast võõraid mitte küllalt kohaselt vastu võtta. Kuid kingitused, mis ta kaasa oli saatnud, tunnistasid tema sõnad kohapääl valeks, sest need olid nii suurepärased, et Cortez ja ta kaaslastes küllalt ei jõudnud imestada.

Sääl oli üks päikest kujutav vankri-ratta suurune ketas selgest kullast ja suurepäraselt välja töötatud; selle väärtus võis küll olla 20.000 kuldpiastrit. Siis tõid Montezuma saadikud ühe teise ketta, veel suurema kui esimene, puhtast raskest hõbedast. See kujutas kuud paksus kiirtepuhuras, ja selle pin-

nale olid lõigatud imelikud kunstlikud kujutused. Kolmas kingitus oli kiivri täis kõige puhtamaid kullateri, nii nagu neid mäekaevandusist oli leitud, umbes 3.000 piastrit väärt, hispaanlaste silmis aga veel väärtuslikum, sest et sellest võib otsustada, ei maal on rikkalikud kullakaevandused. Pääle selle toodi veel kakskümmend kuldparti, täpselt ja väga maitsekalt looduse järelle kujutatud: siis koerte, tiigrite, lõvide ja ahvide kujud ja viissada kuldset kaelaketti, hõbeda ja kullaga kaunistatud, kõige kaunimate lindude sulekimbud ja -lehvikud ning lõppedes kolmkümmend pakki kirjude sulgedega tikitud ja kirjatud puuvillariiet.

Mõistagi, et midagi kohasem polnud võõraste saagi- ja uudishimu äratamiseks, kui kallid kingid, ja Cortez vastaski saadikuile viisakalt kuid kindlasti: tema olevat oma keiserlikult isandalt kauges Hispaanias saand kindla käsu ja ülesande, asteekide kuninga oma valitseja mõju- ja käsualuseks nimetada, ja et ta selle kõrge ülesande ainult isiklikult võib sooritada, on ta kohustatud igal tingimusel Mehikosse tulema. Selle vastuse juure ta jäi, hoolimata saadikute palveist ja ähvardusist.

Juba Cempoallast saatis Cortez Hispaania kuningas Karl V aruande

oma senniseist seiklusist ja sellele lisaks ning uskumapanevaks kinnituseks veel suurema osa seniomandatud kallisasju. Oma vahekorda Velazquez'iga käsitas ta sääljuures ettevaatlikult ja tarviliku diplomaatiaga ja palus teda ennast tunnustada ja kinnitada temast esmakordselt nähtud ja vallutatud maade maavalitsejaks ja ülemkohtunikuks. Selle kalli kauba lastis ta oma parimale laevale, mis ka õnnelikult, kuigi suure hiljaksjäämisega Hispaaniasse jõudis. Ülejäänud laevad lasi ta kui merikõlbmatud randa joosta, et arale ja Kuuba maavalitseja poole hoidjale meeskonnale, kes oma juhi vastu kord isegi juba mässutule olid sütitand, tagasitee ära lõigata. Siis alles algas ta oma päris aleksandriteekonda läbi indiaanlaste riigi Mehhiko päälinna.

Vera Cruzei jättis ta maha 150 meest, kes sinna kindluse pidid ehitama, ja nende pääliku säadis ta ühtlasi Cempoalla indiaanlaste valitsejaks. Oma asunduse ja sisemaale marssiva väe seljataguse julgeoleku kindlustuseks oskas ta asja nii säada, et suurem osa linna tähtsamaist kodanikest ja arvurikas pärismaalaste väehulk Mehhikosse kaasa tuli. See Cempoalla rahvas sai talle edespidi truuks liitlaseks.

Kindlas marsikorras läks nüüd see sõjavägi, mis koosnes 350



sest ja mitmest tuhandest indiaanlasest läbi Cempoalla maakonna, ronis üle mäeselgade üles Anahuc'i kiltmaale, sammus isegi ühest kõrvest läbi, kunni jõudis Tlatlanquitepec'i linna. Siin nägid hispaanlased esimest korda tutud kividest hästi ehitatud maju, ja leidsid kõikjal võõra, kuid kõrgesti arenend kultuuri tunnusmärke.

Säälselt päälikut või kaazikeselt küsides, kas ka tema on Montezuma maksualune vasall, sai Cortez imestava vastuse:

„Kas siin on üldse kedagi, kes ei oleks Montezuma vasall?“

Cortez ei lasknud end sellest vastusest sugugi heidutada, vaid asus päälikule selgeks tegema, et Montezuma sugugi ei ole kõige laia ilma valitseja, vaid et on veel palju teisi ja suuremaidki vürste, kes aga on kõik Hispaania kuninga vasallid ja seda endale koguni suureks auks peavad. Ka Montezuma peab saama kogu maa rahvaga selle vägeva valitseja vasalliks ja maa-kaaziksel poleks seepärast midagi paremat teha, kui end kohe anda selle eurooplase majesteedi teenistusse. Ühtlasi tegi Cortez temale ettepaneku, et ta oma sõjamaksu kullas kohe ära ta suks, mis puhul ta saaks suure au ja soodustuse osaliseks; keeldub ta aga sõna kuulmast, siis järgneb karistus möödapääsmatult.

Kaval päalik oli aga ainult Montezuma käsul nõus oma varandusi välja tooma, ja Cortez jäi sellega ka lõppeks rahule, et mitte soetada endale seljataha vaenlasi. Ka teiste ümberkaudsete indiaanivürstide saadikud võttis ta lahkesti vastu, hoolimata sellest, et nad tõid kaasa väga piskud võõruskingid. Temal oli kõige päält vaja neilt teateid koguda Montezuma üle ja selgusele jõuda suhete kohta, mis vahekord neil oli selle türanniga. Siis jätkas ta oma teekonda Mehhiko poole, hoolimata sellest, et isegi ta Cempoalla sõbrad teda seda tegemast tõsiselt hoiatasid.

Suure Tlascala linna juures astusid talle indiaanlased esimest korda vaenulikult vastu. Raskete võitluste kestes väga sõjakate suguharudega, pidi Cortez end ühel künkal asuvas ebanumala templis kindlustama, kust ta tegi väljatunge pea siia, pea sinna ümbrusesse vaenlaste korratute salkade pääle, ja hävitas nende külasid, andis ta neile tunda oma üleolekut. Õhtuks tõmbus ta aga ikka tagasi oma kindlusse.

Neis võitluses olid kaasasolevad vähesed ratsanikud Cortezile eriti kasulikud, sest hobused olid punastele täitsa tundmatud, ja kui toredais riistus täitsa tundmatud lahinguhobused indiaani sõdurite tihedaisse hulkadesse torna-

sid, tekitasid nad igal pool suurima kabuhirmu, seda enam, et jäigad*) puuvillariided, mida nad kandsid, neid põgenemisel väga takistasid.

Pea nägid punanahad, et nad oma suurest arvuliselt üleolekust hoolimata midagi ei suutnud teha eurooplaste väikesele hulgale; seepärast katsusid nad kavalusega. Nende päälikud tulid Cortez'i juure, palusid kahetsedes andeks ja tunnustasid endid kõikvõimulise valitseja vasallideks, keda Cortez neile tõlgi läbi kui kogu maailma isandat laskis kirjeldada. Kuna nad nüüd toiduaineid töid ja hispaanlasiga jutul olid, uurisid nad hoolega kindluse sisetust, et edespidi öösisel pääletungimisel kohta ja paika tunda.

Cortez oli aga selle plaani ühelt vangilt välja pigistand ning oli valvel. Kui seepärast ka indiaanlaste kavalus midagi ei aidand, pakkus nende ülemjuhataja ühes viiekümne suurusega Tlascala kaaziksega lõppeks rahu. Cortez oli sellega hääl meelel nõus, sest juba oli sõdurite seas maad võtnud üldine hirm, et nad pika pääle ikkagi ei suuda vastu panna vahvate punanahkade ülevõimule, ja läks tarvis juhi kogu kõnekunsti, et mässumõtteid maha suruda.

Pääle selle, kui Cortez oli asund mõne aja äraootaval seisukohal, läks ta

*) jäik [-ga] — kange, paindumatu.

lõppeks oma meestega, pääliku tungivail kutseil Tlascala, see tähendab Leiva, maakonda ja selle samanimelisse toredasse päälinna.

Kuidas olid hispaanlased imestund, kui nad siin eest leidsid suured, mõnusalts sissesäetud elumajad, avara turuplatsi, kus kõike osta võis, nagu nende kodumaalgi: liha ja aiavilja, puuvilla-seid riideid ja portselaani, mis polnud mitte halvem hispaania omast, süsi ja arstirohutaimi ja kuld ehteasju hulganä. Olid isegi olemas avalikud saunad ja habemeajamisärid, kus iga üks võis lasta mõnusasti oma pääd pügada ja pesta!

Maakonna- ja linnavalitsus oli midagi vabariigi sarnast ja avaliku julgeoleku eest kandis hoolt suur ametnikkond. Elanikud pidasid endid üleval usaldavalt ja truult, sest Cortez oli neid veenduma pannud, et ta ka vägeva Montezuma oma kuningale alistab. Nemad ise põlgasid ja otse vihkasid asteeke ja nende ebajumalateenistust, millele nii palju nende noormehist, keda kavalusega või sõja ajal püüti, veriseil altareil oli ohverdatud. Olles sõjakad ja vahvad, olid nad seni Montezuma hirmuvalitsusele teataval määral vastu pannud, ja pigemini loobusid nad soolast, kui et kokku puutuda mehhikolastega, kellel olid järvelaguunides soolalademed.

Kui Montezuma kuulda sai tlascalaste allajäämisest, kes isegi temale senniajani olid suutnud vastu panna, saatis ta uuesti ühe veel suurema saatkonna Cortezi juure, kingitusena kaasa saates terve varanduse kulda ja puuvillariiet. Kuid jälle ja tungivalt kordas ta nõuet, et hispaanlased tema maale mitte ei tuleks; pigemini hakkab ta juba vabatahtlikult maksu maksma.

Cortez aga jäi muidugi oma otsuse juure. Seepäale sai ta Montezumalt kutse, tulla esimesse asteekide linna Cholula'sse, ja kuigi tlascalased teda hoiatasid, võttis ta kutse vastu ja marssis toredasse tornirikkasse linna sisse. Ta ei viivitand aga sugugi end talle ja ta meestele tarvitada antud laialdasis ruumes tublisti kindlustamast, sest võis tähele panna, et Montezuma teda siin kui hiirelõksus kavatses kinni pidada. Kui ta siis ühe ristitud indiaanlanna läbi, kes tõlgina tema juures teenis, Montezuma salakavalate plaanide üle oli täitsa selgusele jõudnud, otsustas ta kiire tegutsemisega vastaseist ette jõuda. Ta laskis linna-päälikud ja ümbruses asuvate vägede juhid oma juure võõrusele paluda ja vangistas nad kõik sääl järsku ja ootamata. Juhtideta jäänud, andsid endid asteeki sõdurid vabatahtlikult alla, seda

enam, et Cortez neile lootuse andis, et ta lõpu teeb asteekide kuninga hirmuvalit-
susele, mille all ka sõdurid, nagu kõik
muudki alamad, palju kannatasid.

Kui nüüd kõik palved ja ähvardu-
sed, kavalus ja vägivald ei aidand ja
ka järjest tihenevad kingitused võõrast
sissetungijat tagasi ei pidand, andis
Montezuma lõpuks järele ja laskis üteli-
da, et ta võib „õnnelikul tunnil“ tulla.

Mehhikost vastu saadetud hiilgava
saatkonna juhatusel läks nüüd väike
hispaanlaste voor, mis aga sõbralikkude
indiaanlaste suurte hulkade tõttu oli
kasvand mõjukaks sõjaväeks, mõlema
vägeva vulkaani Popocateptli ja Iztac-
cihuatl'i vahel asuvast orust läbi, kunni
jõudsid üle piiri, kus neile toiduainete-
ga ja põletismaterjaaliga rikkalikult va-
rustatud korterid olid valmis säetud,
sest siin suurte mägede lähedal oli tun-
duvalt külm. Siis läks teekond edesi,
rippuvate aidade ja lõhnavate lillede
linnadest Cuitlahuac'ist ja Iztapalapa'st
läbi, kaudu Mehhiko järve laguuni kal-
last, — ja sää! paistiski juba keset
suurt vett tornirikas hiiglalinn, his-
paanlaste sennise vaevarikka teekonna
eesmärk.

Suursuguseimad kaaziksed ruttasid
nüüd vägevast võõrast kingitustega kul-
las vastu võtma; mõlemal pool väevoori
seisid kallilt rietatud elanikud, imestu-

nult, pool umbusklikult, pool lapselik-
uudishimulikult võõraid kahvatu-nägu-
sid tähele pannes. Erilise aukartuse
äratasid neis säravais riistus ratsa-
hobused oma raudriides ratsanikkega.
Lõpuks läks tee üht laia tammi kaudu,
siis tugevaist kindlustusist mööda, ja
alles siis üle mitme silla minnes jõu-
dis Cortez oma meestega viimaks asteekide
imestusväärsele ja kuulsasse
päälinna.

Oma kolmesaja hispaanlasega oli ta
nüüd tulnud rannalt saja tunni tee sise-
maale, läbi võõra maa ja sõjaka rahva,
ilma et tal sääl juures muud kaitset
oleks olnud, kui oma kindel tahtmine,
vahva süda ja hää mõök. Võõraste il-
lumise imelikkus ja saladuslik saatmi-
ne vägeva Montezuma juure ühe veel
palju vägevama ja suurema mereta-
guse valitseja poolt ümbritses hispaan-
laste salka pärismaalaste silmis üle-
inimliku aupaistusega. Ja see ime oligi
nende kõige kindlam kaitse neist ar-
vuliselt tuhatkordselt üleolevate in-
diaanlaste salkade vastu.

Asteekide kuningas.

8. novembril 1519. a. marssisid his-
paanlased Mehhikosse sisse. Kas „õn-
nelikul tunnil“, nagu indiaanivürst lah-
kesti oli soovitud — see oli küsimus,

mis andis talle endale kui ka Cortez'ile rohkesti mõtelda.

Linna viiv päätamm oli kaheksa sammu lai, kuid siiski liig kitsas suurele inimeste hulgale, kes võõrastega ühes linna või säält tervituseks vastu oli tulnud. Kõik päälinna tornid ja ohvritemplid olid täidetud imelikke võõraid nähatahtva rahvaga, ja kogu järv kubises uudishimuliste sõiduriistadest. „Polnud ju ka midagi imestada,“ arvas üks kirjamees Cortez'i saatkonnast, Bernal Diaz, „sest meiesuguseid inimesi ja hobuseid ei olnud ju siin keegi enne näind. Kui olime mitmest sillast üle läind, seisis meie ees suur Mehhiko linn kõiges oma hiilguses. Ja meie, kes meie lõpmatus rahvahulgas edesi sammusime, olime ainult üks kolmesajaviiekümne-meheline väike hulgake; sääljuures olid veel kõigil meeles Tlascala ja teiste linnade elanikkude hoiatused ja neist soovitatud ettevõtetabinõud, et oma elu mehhikolaste juures kindlustada. Kui endale meie seisukorda kujutella, võib küll küsida, et kas tõesti on kunagi olnud mehi, kes nii julge ja kardetava ettevõttega valmis said!“

Hiilgava kaaskonna saatel, mille moodustasid kakssada kõige auväärsemat kaazikest, tuli Montezuma ise linna päätänaval oma külalisele vastu, ja

pea seisis mõlemad teine teisele silm silma vastu. Roheliste sulgede, kulla, hõbeda ja kalliskividega rikkalikult kaunistatud aujärjekatuse all, kantud oma riigi kõige lugupeetavamate kodanikkude poolt. Kui ta aga Cortez'ile lähenes, astus ta istmest välja ja sammus väljalaotatud tekke kaudu talle vastu.

Kuningliku saatkonna vürstid, nii kirjeldas seda Cortez keiser Karl V, olid kõik paljajalu, muidu aga kõik ühtlisse õuevormi rietatud. Nad seisis mõlemal pool tänavat kahes reas. Tänav ise oli kena, lai ja nõörsirge, nii et ühest otsast teise võis vaadata, sääljuures aga siiski kahe kolmandiku tunni tee pikk. Kahel pool tänavat asetusid ilusad suured ehitused, osalt elumajad, osalt templid.

Montezuma sammus kesk tänavat ainult kahe saatjaga, üks paremal ja teine vasakul pool; kumbki neist toetas teda käe alt. Kõik kolm olid ühte viisi toredasti ja maaliliselt rietatud, ainult selle vahega, et Montezuma kalliste ehetega kaunistatud ja kuldtaldadega poolsaapaid kandis, kuna tema adjutantid palja jalu käisid, nagu kõik teisedki ümberkaudu; ka kandis ta pääs kimbu rohelisti sulgi, sest roheline oli kuninglik värv. Keegi rahvast ei tohtind ta pääle üles vaadata;

kõik hoidsid möödaminekul pää ja silmad sügavasti maas.

Kui Cortez kuningat nägi, astus ta hobuselt maha ja läks talle vastu. Siis võttis ta ühe pärlitest ja klaasteemantitest kaelaehete ja pani selle talle kaela. Kui ta teda aga kaelustada tahtis, hoidsid teda kaasmaalased tagasi, sest valitseja isikut peeti pühaks. Selle pääle toimetas indiaanivürst hariliku tervitusseremoonia maa kombe järel; tema ja ta kaaslased puudutasid käega maad ja suudlesid siis seda, ja pärast seda kui ta Corteziga mõned sõnad oli vahetanud, tulid ka kõik teised indiaanivürstid, kes varemini kahes reas üles säetud olid, kindlas korras üks teise järele Cortezi juure, et talle ka omalt poolt ütelda oma kombe järele teretulemast.

Siis läksid kõik üheskoos, samuti kogu sõjavägi ja rahvahulk kesklinna poole. Ühe oma lähemaist kaaslastist, nimelt oma venna, käskis Montezuma Cortezi juure jääda ja teda käelt toetada. Ta ise siirdus teise kaaslasega mõned sammud ette poole, kus talle üks teener korviga vastu astus, millest ta kaks vähjakujutustega kaelaehet võttis ja need nüüd omalt poolt Cortezele kaela riputas. Mõlemad ehted olid kokku lükitud punastest konnakarpidest, mis olid mehhikolaste

juures väga suures väärtuses, ja mõlema küljes neist rippus kaheksa kuldvähja, umbes 15 sentimeetrit pikad ja väga peenelt välja töötatud.

Seepäälle sammus rong, kuningaga eesotsas, mööda tänavat alla kunni jõuti ühe suure ja kena lossi juure, mis oli varemini olnud Montezuma isa elukohaks, nüüd aga võõrastele mugavalt sisse säetud. Toaseinad olid kaunistatud kirjude puuvillaste vaipadega ja põrandad kaetud mattidega. Siin võttis Montezuma oma külalise käe kõrvalle, viis ta ühte avarasse saali, käskis teda istuda kõrgemale kohale, mis muidu oli säetud ainult kuninga jaoks, ja palus teda siin veidi oodata, kuni ta ise eemaldus.

Varsi tuli ta jälle tagasi hulga kullast ja hõbedast iluasjadega, kalliste sulgkimpude, kuuetuhande tüki mitmet moodi kunstlikult ja toredasti kujutatud puuvillariidega ja hiigla toiduainete hulgaga. Kõik selle tõi ta Cortezile kingituseks ja palus lõppeks oma külalist teda ennast ja kogu ta maa võtta oma käsutusse, sest ta ei kahtlevat nüüd enam sugugi, et Cortez ei olevat keegi muu, kui valgusejumal ise, kelle tagasitulekut paljud ennustused juba ammu teatand. See valgusejumal oli üks valitseja preester ja uendaja tolteevide suguharust, kes as-

teekide poolt kord võideti ja väga rõhuti. Et see preester asteekide inimohvrite vastu väga teravalt üles astus, aeti ta maalt välja. Nüüd käis ringi muinasjutt, et ta maonahast valmistatud nõidusliku laevaga üle mere idasse olevat põgenenud ja sääljuures pühalikult töötand, et ta kord jälle tagasi tuleb ja oma riigi valitsemise järele enda kätte võtab. Usk selle messia tagasitulekusse oli iseäranis alama rahva seas väga laialdane, ja nüüd olid kõik tundemärgid selle poolt, et Cortez see töötatu ongi, seda enam, et seda valgustusejumalat ette kujutati ka valgena, kõrge kasvu ja täishabemega.

Kuningas Montezuma oli hispaanlaste tulekul nelikümmend aastat vana. Ta oli kõrge, sirge kasvuga ja nahavärvilt veidi valkjam, kui teised indiaanlased. Juukseid kandis ta lühikeseks lõigatult ja ainult kõrvade kohal ripnesid pikad tihedad käharsalgad. Pikerlust nagu piiras hõre habe. Ta olek oli üldse lõbus ja lahke ja „kena väljanägemisega silmist“, nii jutustab Bernal Diaz, „paistis armastus ja tõsidus, selle järele nagu seda just oli vaja.“

Cortez laskis nüüd oma asukohas, mis ümbritsevate paksude müüride ja mitme torni tõttu oli kindluseks nagu loodud, vahid välja panna ja sissekäikudel vahid üles säada. Siis tegi ta tei-

sel hommikul oma nelja ülempääliku saatel kuningale vastukülaskäigu.

Kogu kuninglik loss oli ehitatud aina ühetasaselt väljatahutud kividest ja siseruumide seinad olid vooderdatud marmor-, jaspis- ja porfüürtahvlitega, mis olid lihvitud nii siledaks, et neis peegelduda võis. Kallid kangastööd ja sulgvaibad, mis linde ja lilli kujutavate ilutikandustega, tegid toad eriti elamiseks mõnusaks, õuedel kohisesid purskkaevud, ja järve ning kaanalite kohal asetusid suurepäraseid rippuvad aiad. Sääraseid losse oli Montezumal terve rida.

Ühest neist lossidest oli sisse säetud laialdane zooloogia aed, kus suur teenijaskond talitas ja taltsutas mitmesuguseid haruldasi loomi. Teine neist oli mingiks isesuguseks muuseumiks, mille sarnast vaevalt keegi vana maailma türann on pidanud. Just nagu metsloomi peeti sääal puurides ja kindlates ruumides igasugu ebakujulisi inimesi, hiiglasi ja kääbuseid, küürakaid ja keda muidu veel neist õnnetumaist kuskilt kätte oli saadud, — ja väga tihti käis kuningas Montezuma sääal nende oma õuenarride juures lõbutsemas.

Ühes teises lossis hoiti alal kõige väärtuslikumad eksemplarid ja kujutused kõigest, mis maal leidus ja sündind. Sääal oli looma ja taimeriigi saa-

dusi, puuvilja, elumaju, tööriistu, isegi kuu ja päike, mis kuningas kullast kunstiliselt järele kujutada lasknud; suurtele aaloe kiupaberi lehtedele pidid õuemaalrid kõik tähtsamad sündmused, nii nagu kõige viimati hispaanlaste tulek oma ennenägematute hobustega, üles maalima, tulevastele põlvedele teadmiseks. Isegi maakaarte oli kuningas lasknud valmistada, mis Cortez'ele pärastistel sõjakäikudel osutusid väga kasulikeks.

Montezuma kuningliku õue juures valitsesid valjud kombed ja kindel, ettekirjutatud tseremoonia. Alati ümbritseti ja teeniti teda kolmest sajast suursugusemast indiaani perekonnast. Seejuures ei tohtind teda aga keegi puutuda ega isegi tema pääle vaadata. Mingisugune tseremooniameister kandis kuninga tulekul alati tema ees kolme pikka ja peenikest keppi, mida nähes kõik inimesed sügavasti pidid kummardama, et nende roojane pillk kuninga püha isikut ei riivaks. Neli korra päevas riietus ta ümber, ikka tuliutesse ülikondadesse, sõi üsna üksinda toredas söögisaalis, kus talle iga päev kõik toidud ette kanti, millest ta siis soovi ja maitse järele valis. Ka söögiriistu tarvitati üksainuke kord. Tahtis kuningas oma kõrgemaid aukandjaid kunagi eriti austada, siis pa-

ni ta neile vahete-vahel oma toitudest midagi ette. Pärast sööki ulatati talle iga päev uus käepesuriist ja uus kallihinnaline käterätik.

Kuigi kuningliku aujärjepärimise õigus oli ühe perekonna käes, ei läinud see siiski mitte otse isalt pojale üle, vaid uus kuningas valiti iga kord kõrgemate aukandjate poolt. Enne Montezumat valitses ta vennapoeg, kes oli viimane valitseja sellest sugukonnast. Tänapäevgi aga elavad veel selle kuningliku perekonna järeltulijad Mehhikos hispaania grandidena*).

Montezuma riik laotus kahesaja tunni kaugusele ümberringi. Penikoorimate viisi lokkasid maa tähtsama vilja, maisi, põllud, mille vahelt paistsid tubaka-, banaanide ja kakao-istandused. Asteekid suitsetasid tubakat kokkurullitult sigarikujul, ja kakaoubadest ning suhkrupilliroo mahlast, mida ka mitmel pool kasvatati ja korjati, valmistasid nad ühe joogi — noh, arvake küll, missuguse? Muidugi, šokolaadi ikka! Šokolaad ongi asteekikeelne sõna, mida nüüd kõigis kultuurikeelis tuntakse ja mis teile iga kord, kui te oma sünnipäevavõõraid selle hää, magusa joogiga kostitate, tahab tuletada meele seda vana, Cortezist vallutatud indiaani kultuurrahvast.

*) Grandid — aadelimehed, suurnikud.

Pääle selle kasvas siis suurtes kultuuristandustes puuvillapõosas ja aloeselts, mille lehekiududest tehti paberit ja mille mahlast valmistatakse praegugi veel Mehhikos armastatud pulqueviina. Suuremas osas jõgedest leiti kulda, ja kõigist neist saadustest saatsid üksikute maakondade elanikud ühe osa maksude näol päälinna kuninga ja tema õukonna ülalpidamiseks.

Päälinn Mehhiko asus kahe järve vahel, millest teine oli mageda ja teine soolase veega. Mõlemad järved olid otstest laia kaanaliga ühendatud, nii et linn oli veega täitsa ümbritsetud. Kolmest küljest viisid laiad tammid linna, mis omakorda jälle kanaalidega risti ja põigiti oli läbi lõigatud. Vägevad sillad, mis olid sõjakorral kergesti äravõetavad, ühendasid üksikuid linnajagusid, mis olid kõik omaette tugevad, ligipääsmatud saarkindlused. Majad olid suured, neljakandilised, mis oma lampkatustega nägid välja nagu hiiglatäringid, ainult et neil tihtipääle suured tornid pääle olid ehitatud; sääraseid hooneid arvas Cortez Mehhikos umbes 60.000 olevat ja päälinna elanikude arvu hindas ta umbes 300.000 pääle. Ka kogu maal rannast kunni päälinnani elas rahvas tihedasti, nagu seda hispaanlased juba tulekul olid tähelepanud. Seepärast võis küll Cortezil ja

ta vahvail kaaslasil oma väikeses kindlustuses olla tihti säärane meeoleu, kui käputäiel merehädalisil, kes on pääsnud kuhugi ilmamere väikesele saareke-sele.

Inimeseohverdamine Mehhikos.

Kohe oma esimesel vastukülaskäi-gul laskis Cortez tõlgi läbi kuningale seletada, et ta keiserlik isand talle muu seas ka on teind ülesandeks pöördä Montezuma ristiusku. Aga iga kord nii pea kui hispaanlane hakkas talle oma usu põhiõpetusi lähemalt seletama, põikas kuningas alati kõrvale, kinnita-des, et ta ju häämeelega nõus on oma hispaania ülemisandale maksma kõik nõuetavad maksud.

Montezuma oli varemini ise kord ol-nud ülempreestriks, ja nüüd oma rahva veristest müsteeriumitest nii järsku lahkuda ja vastu võtta valgusjumala arusaamatu, vaiksloomuline usk, see oli samm, mida ta kõigest oma järele-andlikkusest ja Cortezi kõnekunstist hoolimata kuidagi ei tahtnud teha.

Olid hispaanlased juba Tlascalas ja Cholulas suurte templite ja hiiglaast-meliste tornide üle imestand, siis leid-sid nad päälinnas Mehhikos kõigist oma ootusist rohkem. Vaevalt jõudis pühi paiku lugeda, kuna pea igal tähtsamal perekonnal oli oma majajumalate tem-



Cortez.

pel ja omad matusetornid. Kõigist üle
aga ulatus hiiglasuur sõjajumala tem-
pel.

See seisis keset linna, oli ümbritset-
tud tugevasti kindlustatud müüriga ja
neljakümne torniga, nii et oli päris
omaette kindlus. Kõige kõrgem torn

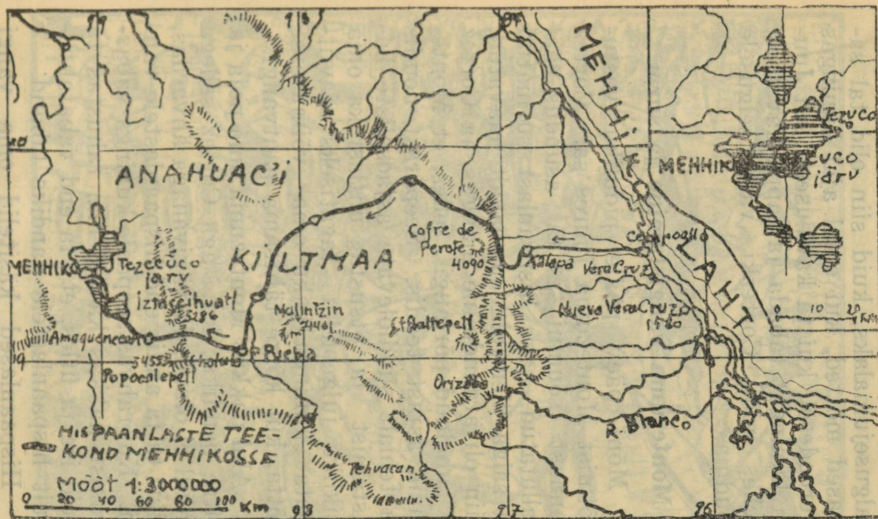
seisis keset suurt välja, millel pühi peeti ja usulisi mängi. Selle hästi sillutatud ja korraspeetud välja ümber asetus palju toredaid hooneid, milles olid üksikute jumalate rohkearvulised kabel-templid, preestrite elukorterid ja ka rohkesti haudu. Ükssada seitse astet kerkis see vägev torn ülespoole ja lõppis ülemas otsas lameda katusega, millel oli veel kaks avarat saalisarnast ruumi. Säälsid asusid pääjumalate kaugelt üle inimsuurused kujud, mis olid valmistatud puhtast raskest kullast ja kalliskividest või aimest, mille kokkusäade kohta Cortez hispaania kuningale andis otse kohutava seletuse. Mitmesuguseist seemneist ja juurviljadest sõtkusid preestrid taina, mida nad ohverinimeste südameverega järjest niisutasid! Eelmainitud torni kõrgel platvormil seisis suur jaspiskivi pakk. Pääle selle, kui ohvrid ebajumala majade ees tantsima oli sunnitud, võeti neil sel kivipakul süda elavast kehast välja ja segati värske veri tainasse. See kestis nii kaua, kui suureks jumalakujuks vajaline osa tainast valmis oli. Oli nüüd ebajumal valmis, siis toodi talle ohvriks alles tuksuvaid inimsüdameid, ja kui olid pühad, või kui preestrid mingipärast tahtsid võita jumalate erilise poolehoidu, siis võiti ja pritsiti nende nägusid jälle inimeste südameverega.

Asteekide ülimat ja verejanulisemat ebajumalat, kellele need kõige koledamad ohvrid toodi, nimetati Huitzilipohtli. Ta oli olnud asteekide esimene kõikvõimas rahvajuht, kes siis pärast jumalaks ülendatud. Tema juhatusel olid asteekid umbes neljanda sajandi alul tulnud Anahuaci kiltmaale, säält endised elanikud, tolteekid, ära ajand ja arvurikaste naabersuguharude vallutamise läbi põhja pannud sellele vägevale riigile, mida valitses Montezuma nüüd.

Seks koledaks ebajumalateenistuseks vajasid selleaegsed mehhikolased iga aasta umbes 20.000 inimest, keda kohale muretseti osalt naabersuguharude poolt sunduslike maksude näol, osalt aga rööv- ja sõjakäikudel vangideks püüti. Tapetud ohvrite kolbad*) laoti püramiididena üles, ja mõned Cortezi kaaslasist teadsid tõendada, et nad ühesainsas säärases kolbapüramiidis 136.000 inimpääd olevat lugend!

Nende veriste usukommete tõttu oli kogu asteekide rahvas naabritele otse hirmutiseks. Sellest tuli ka, et vahva hispaanlane, kes oma väikese salgaga kartmata otse kui lõvikoopasse läks, neile piinatud naaberrahvastele tõesti näis valgusejumalana, kes tuli ühe võrratult vägevama valitseja ülesandel neid päästma Montezuma ja üld-

*) Kolp (kolba) — päaluu.



Hispaanlaste teekonna kaart.

se asteekide hirmuvalitsusest. Ka Montezuma ise tunnistas ju Cortezi oodatud valgusejumalaks, kuid siin olid tal samased mõtted, kui omal ajal kuningas Herodesel, kui ta kavalusega uut Juuda kuningat tabada ja tappa kavatses. Selles pidi Cortezki varsi selgusele jõudma.

Montezuma vangistamine ja surm.

Mõni päev pääle piduliku vastuvõtmist Montezuma juures sai Cortez rannast sõnumi et ta asundus sääl vallutatud, kaks hispaanlast surmatud ja salga ülemjuht surmavalt haavatud. Siin oli äraandmine mängus, ja Cortez ei kahelnud põrmugi selles, et Montezuma asjast teadis. Seepärast nõudis ta temalt süüdi olevate asjaosaliste karistamist ja otsustas ühtlasi ka oma isikliku julgeoleku tagatiseks ajaviitmata kuninga isiku oma võimusesse võtta, kui kõige tähtsama pantvangi.

Alul pakkus Montezuma oma poja ja tütre pandiks; kui aga Cortez sellega rahul ei olnud, ja vägivallaga ähvardas, allus ta ja andis end hispaanlastele vanggi. Kui rahvas seepäele kuninga vabastamist hakkas kavatsema, rahustas ta neid ise ja ütles, et ta end vabatahtlikult hispaanlastele pandiks luband.

Hispaanlased käsitleid oma vangitalle kuuluva täieliku lugupidamise ja

auga, lubades talle elada õukonnaelu, nagu seni ta enese lossis. „Nii hää oli minu ümberkäimine temaga,“ jutustas Cortez, „ja nii suur rahulolek minuga, et ma pea juba julgesin talle vabadust pakkuda, teda paludes jälle ta enese ruumidesse elama asuda. Ta aga ei tahtnud minna, sest ta olla otsustanud Tema Majesteedi vasalliks hakata, ja selles tahta ta nüüd ka oma alamad panna veenduma.“

Cortezi kahtlus Montezuma vastu oli küllaldaselt põhjendatud. Kui hispaanlaste asunduse hävitaja mässuline kaazike kuninga käskjalgade poolt ühes ta viieteistkümne päälikuga Mehhikosse toodi ja Cortezi poolt tulesurma mõisteti, tunnistas ta ühes oma kaaslasiga tuleriidal, et tema ja teised te gutsenud ainult kuninga käsul. Nüüd lasi Cortez salakavala Montezuma, kui äraandliku mässu pealgataja, karistuseks raudu panna. See oli kõige sügavam alandus, mida ta kuningale rahva ees võis osaks saada lasta. Pärast seda kingiti talle küll vabadus, kuid Montezuma ei julgenud nüüd enam hispaanlaste kaitsest loobuda ja jäigi elama vangistuse ajal talle määratud lossi.

Kui nüüd kuninga vennapoeg, ühes 150.000 elanikuga, naaberlinna vürst maaisandaga alandavalt ümberkäimisele lõpu tahtis teha, vangistati vandeseltslased Montezuma enda käsul, ja

maa tähtsamate kodanikkude juuresolekul kuningas Montezuma tunnistas pidulikult enese ja oma maa alluvaks Hispaania valitsejale. Oma alamate avalikul koosolekul andis ta teada, et ammuaegne ennustus valgusejumala tagasitulekust olla nüüd täide läind, ja et nüüd kogu rahvas peab teenima suure kuninga Karli kindralit ning nõutud maksud temale maksma.

Tahtes või tahtmata asteekid kuulsid oma kuninga käsku ja kuude viisi matkasid hispaanlased hädaohutult risti-põiki mööda maad, seda koloniseerides ja kulla ning kallisasjade näol kuningas Karlile maksusid sisse nõudes. Salaja oli aga mässusäde üle kogu maa hõõgumas ja varitses ainult parajat aega loitmiseks, sest mitte üksi kuninga püha isikut ei olnud Cortez roojastand, vaid kui õige kristlane, oli ta ka asteekide inimeseohverduse vastu valjude abinõudega välja astund. Ja see indiaanlaste poolt ihaldatud kättemaksutund oligi lähedal.

Maavalitseja Velazquez'i haavatud uhkus ja kättemaksuhimu ei olnud vahepääl vaikind, ja ekspeditsioon sõnakuulmatute vangistamiseks ning karistamiseks oligi teel. Velazquez'il oli läind korda kaheksateistkümmend laeva tarviliselt varustada, ja ühel päeval maabus maavalitseja volinik päälük Panfilio Narvaez ootamatult Vera

Cruz'i lähedal kaheksakümne hobuse, kaheksasaja mehe ja seitsmeteistkümne kahuriga, tähendab tublisti suurema väega, kui oli Cortezil käsutada.

Oma nii juba kardetavas seisukorras mõjus see teade Cortezile ja ta meestele kui pikselöök. Kõige päält katsus ta vastasega kuidagi rahulikult teel kokku leppida. Kuid Narvaez laskis saadikud vangistada, kuulas neilt teateid Cortezi seisukorra üle ja nõudis ta ohvitseridelt ning indiaanlasist lepinglasilt oma poole ületulekut, sest ainult tema, Narvaez, olla Hispaania kuninga poolt säädusepäraselt kinnitatud kindral ja kohalik asetäitja kuberner.

Selle reiviku*) ilmumine ei ähvardand mitte üksi Cortezilt röövida kogu ta senniste vaevarikastepüüete vilja, vaid isegi nurja ajada tema poolt ettevalmistatud ja alatud selle laialdase ja rikka maa alistamise hispaania kroonile. Ja kui uutel pääletulijail korda läheks vihaste asteekidega ühineda, oleks Cortez päästmatult kaõund.

Ainult kiire ja järsk otsustamine võis siin aidata. Ka Vera Cruz'i käsutaja ei olnud end Narvaezi ilmumisest heidutada lasknud, vaid oli tema saadikud sidund ja koormakandjate mehhi kolaste seljas Cortezi juure saatnud.

*) Reivik — võistleja, rivaal.

Viimane võttis nad lahkesti vastu, et pea nende südameid võitis ja neilt teada sai, et ka Narvaez'i soldatid Cortezist sugugi ei olnud halvas arvamis- ses. Ei võind seepärast aega kaotada. Cortez jättis kuningas Montezuma ja oma väekorteris kokkukuhjatud varan- duse kaitseks sadaviiskümmend meest kohale ja ruttas ülejäänud osa truude meestega, keda oli ainult kakssada kuuskümmend hispaanlast ja kakstuhat indiaanlast, Narvaez'ile vastu ning vangistas ta salajasel öösisel päeletungil. „Kui meie sisse tungisime,“ jutustab Bernal Diaz, „oli kottpime ning sadas tugevasti ja alles hiljemini tõusis kuu; aga see pimedus oli meile suureks ka- suks, sest öösel lendles ümber hulk tuli- sitikaid, mis aga Narvaez'i meestest meie muskettide*) sütiseiks peeti, nii et nad meie laskeriistade arvu endile eri- ti suureks kujutelid.“

Pääliku ja ta lähemad poolehoidjad saatis Cortez tugeva vahisalga saatel Vera Cruze; teised sõdurid tulid vastu- panekuta tema poole üle, ja öösises võit- luses langend kahe mehe asemel nägi nüüd julge väepäalik oma sõjajõu kahe- saja mehe ja kaheksakümne hobuse võrra suurenuna. Indiaanlased jõudsid alles teisel hommikul kohale; Cortez oli nad meelega võitlusest kõrvale hoidnud,

*) Muskettide — püsside.

et nad ei näeks valgete hävingut ja ka tema enese võitmatuses ei hakkaks kahtlema. Ühiloomulik aupaistus, mis indiaanlaste silmis valgeid senni kaitsvalt ümbritsend, oli niigi juba pooleldi kadumisel.

Aga vaevalt jõudis Cortez sellest võidust rõõmustada, kui Mehhikost saabus õieti halb sõnum. Ühe indiaanlaste ohvipüha puhul oli säälse väeosa päälilik liig väljakutsuvas kergemeelses valjuses lasknud maha tappa kuussada suurtsugu asteeki noormeest, kes Montezuma vabastamiseks mässu olid algatand. See lõpetas pikameelsete indiaanlaste kannatuse, kogu linnas tekkis avalik mäss; indiaanlased piirasid väikese hispaanlaste salga enda asukohas ümber, nii et nad ilma välise abita kaua vastu panna ei oleks suutnud.

Kiiresti pöördus Cortez Mehhikosse tagasi. Muidu harilikult ikka nii elavas linnas valitses surmavaikus, ja vaevalt jõudis ta oma nüüd õnneks nii arvurikka väe paigutada ümberkaudseisse lossidesse ning kindlustada laagrikoha, kui juba algas võitlus.

Kõrvulukustava sõjakisaga tungisid lõpmatud indiaanlaste hulgad hispaanlaste kindlustuste pääle, ja poleks olnud Cortez'il kahureid, oleks ta kogu oma väega selle suure ülevõimu meeletlikust tormihoost tingimata



Montezuma.

tallatud pihuks ja põrmuks. Majade seinad ja rõdud olid karused noolte ja viskrelvade suurest hulgast, ja losside õued olid kaetud viskekividest. Ka polnud asteegid sugugi halvad sõdurid, kes võitluses oleks joosnud läbisegi ilma käsu ja korrata. Nende väejõud olid jagatud pea euroopalise korra järele rügementidesse ja kompaniidesse, kus valitses kindel mõiste ja vahekord ülemate ja alamate vahel. Reamehed kandsid kaitseks kergemate viskerelvade vastu puuvillasoomust, ülemail olid aga kaitseks hõbedased või kullased kaitseriided ja sulilehitud puukiivrid. Pääle ambu ja noole kandsid nad mõõku ning tarvitasid lahingunuia ja oda; ka olid nad suured, tugeva kehaehitusega mehed, kellega eurooplased ilma oma tulirelvadeta vaevalt oleksid saand valmis. Teisel päeval katsus Cortez oma kardetud ratsanikkudega välja tungida, kuid ilma suurema tagajärjeta, sest tema kindlustust ümbritsev puna-pruun inim müür näis aina kasvavat, olgugi et püssi- ja kahuritulest indiaanlasi riidade viisi maha niideti. Kahurimehed ei tarvitsend sugugi sihtida, vaid lasid ainult huupi pääletungijate tihedaisse hulkadesse. Surmapõlgavalt aga tungisid ikka uued vaenlaste hulgad pääle ja majakatuseilt sadas valgeile kaela raskete kivide rahe. Cortez lasi lähemas ümbruses majad maha põletada,

kuid asjata — neid oli nii lõpmatu palju ja tuli ei saand ka sugugi laiuda, sest tihedad veekanaalid olid igal pool tőkkeks.

Ikka veel oli kuningas Montezuma hispaanlaste võimuses, ja kuna ta nähtavasti linnas möllavas mässus kaastegev põlnud, kohtlesid hispaanlased teda endiselt sõbralikult. Kuna Cortez pea mõistis, et ilma toiduainete ja joo-givee juureveota ta kogu oma väega keset vaenlasi paratamatult hukkub, ei jäänd muud üle, kui mõtelda aegsasti tagasimineku. Selle teostamisel pidi Montezuma poolte vahelsobitajana oma abi pakkuma. Ta saadeti ühe maja katusele, kust ta oma isiku ja ülesastumise-ga oma alamaile niivõrd pidi mõjuma, et hispaanlastele vaba tagasipääs kindlustatakse.

Häbitava vangisoleku tõttu valgete käes oli aga kuningas oma lugupidamise rahva juures kaotand; päälegi oli juba tema vend ta järeletulijaks valitud. Kui ta sääl nii seisis, troonist lahti tehtud valitsejana, oma endiste võimumärkide ja ehetega, ning rääkis hispaanlaste sõbralikkusest ja nende äramineku kavatsusest, sõimati teda rahva poolt paindlaseks ja pelguriks ja lõpliku vastuse asemel haavati ta raskesti noolte ja viskekividega.

Kui ta pärast seda uimastusest är-

kas ja täiesti teadlikuks sai talle rahva poolt osaks saand alandamisest, rebis ta sidemed oma haavult ja suri kolme päeva pärast.

See oli 30. juunil 1520. a. Cortez austas tema pärast langend asteekide kuningat ja laskis tema korjuse indiaanlasist vangide läbi vaenlastele üle anda matmiseks, mis ka sündis au ja seisuse kohaselt. Pärast Montezuma surma polnud enam midagi, mis indiaanlasi oleks hoidnud tagasi, ja nad vandusid relvi mitte enne panna maha, kui on langend viimne hispaanlane.

Kurb öö.

Kaks päeva pärast Montezuma surma oli Cortez tagasimarsiks valmis. Nälg ja veepuudus muutus juba äärmiselt hädaohtlikuks, ja lakkamatuis võitlusis laagrikohta kaitstes kahanes hispaanlaste sõjajõud pikkamööda kurnis märgatavalt. Ühel päeval oli neil kaheksakümmend haavatut. Nii võis lõppeks tunnigi välja arvata, mil võitlejate viimne salgake on sunnitud alla andma ja ühes haavatutega indiaanlastest hoolimatult maha tapetakse. Sest mingit halastust polnud ju neilt vihast ja verejanust poolhullund metslasilt oodata. Juba olidki nad tormijooksuga vallutand ühe osa hispaanlaste

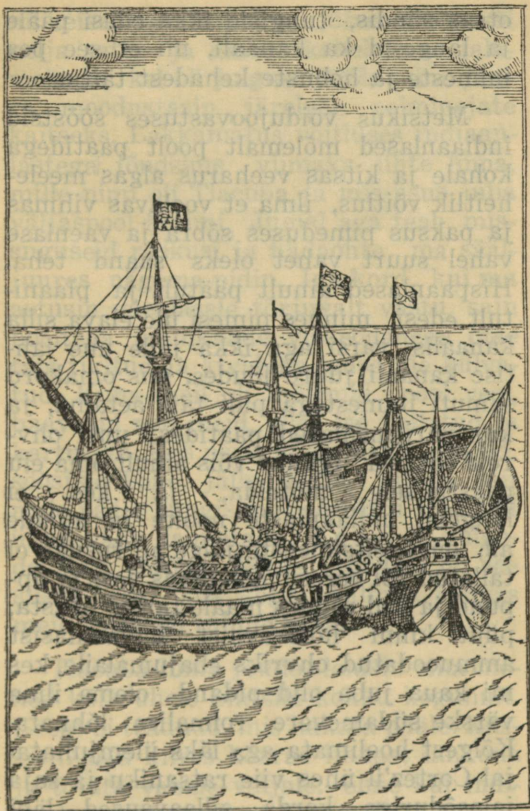
kindlustusi, muuseas ka kabel-kiriku, mille hispaanlased ühte endisse eba-jumalatemplisse endile olid sisse sääd-nud, ja selle hoone lampkatuselt valit-sesid nad oma hästitrehvavate viske-relvadega pea kogu laagri üle. Rahu-pakkumised ja vaba äramineku võima-luse palved lükati mõnitavalt tagasi. Nad saavat küll aru, seletasid nad, et paljud neist veel surema peavad, kuid see ei muutvat nende kindlat otsust, kõik üheskoos surma minna, kui nad aga sääljuures saavad hukata ka viha-tud hispaanlasi. Pangu ainult Cortez tähele linna tänavaid, välje ja katuseid, kui tungil täis on need ikka veel ini-mesi. Kui ka iga hispaanlase pääle langeks 25.000 indiaanlast, siis tuleks lõpp hispaanlasile ikka varemini kui indiaanlasile!

Hispaanlased olid oma kangelasju-higa eesotsas senni saatnud korda ju-ba nii mõnegi vahvuse ime, kuid taga-situlek Mehhikost kujunes kõigest suu-remaks, auväärsemaks, aga ka koleda-maks sõjateoks, mida tunneb ajalugu. Ainult üks tee viis linnast välja, sest indiaanlased olid kõik maaleviivad tam-mid hävitand pääle ühe, ja seegi oli veel paljudest kanaalidest läbi lõigatud, mille sillad vaenlasist maha kistud. Veesõiduriistu Cortez'il polnud, kuna aga indiaanlaste kergeid, kärmeid paate

liikus terved parved ümberkaudu järvedel.

Montezuma varandusist keiser Karli jaoks määratud kulla usaldas Cortez truumate indiaanlaste hoole ja lubas pääle selle igale soldatile senni kokkutoodud varanduskuhjadedest nii palju omandada, kui kalju keegi pidas võimalikuks kaasa võtta. Ja nii mõnigi mees- test, kõigist juhataja manitsusist hoolimata, koormas endale liig palju selga, nii et enam vabalt ei saand tarvitada relvi ja seetõttu pidi jätma oma elu.

Nii lahkusid hispaanlased 1520. a. 1. juuli ööl oma kindlusest Mehhiko linnas, olles kõik kindlasti otsustand neid piiravast ääretumast indiaanlaste müürist raiuda läbi ja jõuda vabadusele. Cortez oli aegsasti lasknud valmistada kantava silla, mis esimesest kanaalist üleminekul osutus hästi kõlvulikuks. Vihma aga sadas ojana, ja märgadel, vasttahutud palkidel libisesid ja komistasid hobused; ka kohutas neid vaenlaste vali sõjakisa, nii et nad peruks läksid, ümber pöördusid ja hispaanlaste oma ridade pääle tormasid või tammilt vette söötsid. Kogu tamm oli aga indiaanlasi täis, nii et säält muidu ei saand edesi, kui tuli neid ajada hobuste alla, raiuda maha või tõugata järve. Õnnetuseks lõi ühest kanalist ülemine-



Laevu Cortez'i Mehhiko sõidu ajast.
kul sild ümber, kõik päälolijad vette
paisares. Taganttulijad ei näind aga
kottpimedal ööl midagi, mis rongi ees-

otsas sündis, tungisid ikka edesi pääle ja langesid ka kanaali, nii et see pea inimeste ja hobuste kehadest täitus.

Metsikus võidujoovastuses söötsid indiaanlased mõlemalt poolt paatidega kohale ja kitsas veeharus algas meeletlik võitlus, ilma et voolavas vihmas ja paksus pimeduses sõbra ja vaenlase vahel suurt vahet oleks saand teha. Hispaanlased ainult päätult ja plaanitult edesi, minnes pimesi üle elava silla kanaalis, varsi aga ikka jälle uue lah-tise kanaali juure jõudes, mis omakord samuti inimestega pidi täis aetama, ja kus pärismaalased paatides uusi ohv-reid ootasid. Igaüks võis ainult oma elu päästmisele mõtelda, ja kes ei langend indiaanlaste noolte ja nuiade all, oma seltsimeeste jalge all rusuks ei tallatud või verest punetavas vees ei up-pund ja end ujudes maale tahtis päästa, püüti kinni hõiskavaist indiaanlasist ammuoodatud ohvriks ebajumalaile, kes nii kaua juba olid pidand olema ilma värskel südamevere roimalise lõhnata. Kõigest hoolimata aga läks ülemjuhata-jal Cortez'il ühes viie ratsaniku ja saja jalasõduriga korda sillaavaused läbi ujuda ja õnnelikult jõuda kindlale maale.

Kui lõppeks oli jõutud üle kõikidest kanaalidest, kogus Cortez oma meeskonna ellujäänd riismed kokku ja käsutas nad kiires korras edesi. „Ma ise aga,“

nii seisab ta aruandes, „ühes kolme või nelja ratsa- ja umbes kahekümne jalamehega, kel oli julgust jääda minu juure, moodustasin järelväe eelminejate kaitseks. Lakkamatus võitluses indiaanlastega jõudsime viimaks ühte linna, mille nimi oli Tlacuba ja mis asus juba väljaspool tammi. Jumal aga teab, mis suguseid raskusi ja hädaohte ma sääljuures nägema pidin. Iga kord, kui ma astusin vaenlasele tõrjuvalt vastu, sain nooltega ja pikkade viskeodadega otse täis tikitud ja kividega lausa üle külvatud. Kuna meil oli mõlemal pool vesi, haavasid nad meid, olles ise kaitstud ja kartuseta. Kes neist ajuti maale ronisid, söötsid kohe jälle vette, niipea kui neile pääle tungisime; seetõttu said nad üldse vähe kannatada. Ka ees ja külgedel käis võitlus; kõige ägedam oli see siiski taga, kus kogu päälinna rahvas meie vastu oli tulnud välja.

Tlacuba linna jõudes leidsin oma mehed kõik ühele platsile kokku kogunult. Keegi ei teadnud, mis hakata pääle. Käskisin nad kiires korras linnast lahkuda ja tõtata vabale väljale, enne kui indiaanlased jõuavad end koguda, ümberkaudseile katusile asuvad ja säält alustavad hävitava kallaletungi. Eestunud mehed aga ei teadnud teed välja. Jätsin nad siis seljataguse kaitseks ja asusin ise etteotsa, kuni mul läks kor-

da jõuda linnast välja. Ühel põllul peatusime ja ootasime teisi. Võitlesin siin indiaanlastega senni, kunni kogu minu meeskond meist oli jõudnud minna mööda, ja jalamehed ühe lähedase künka ja sellel asuva torni vallutada, ilma vähe- matki kahju saamata. Sest ma ei taga- nend kohalt ega lasknud oma vasta- seid edesi, enne kui küngas oli täitsa meie võimuses.

Jumal aga teab, missugust tööd see nõudis ja missuguseid raskusi siin tuli kannatada. Meile üldse veel üle jäänd kahestkümnestneljast hobusest polnud enam ainustki, kes oleks veel suutnud joosta, ei olnud ka enam ainustki ratsa- nikku, kes oleks veel suutnud kätt tõs- ta üles ja ei ainustki vigastamata, tee- nistuskõlvulikku jalasõdurit. Torni jõu- des kindlustasime end säääl. Vaenlased aga piirasid meid ümber ega lasknud meid kogu öö jooksul ainustki tundi pu- hata.

Nime all „kurb öö“ on see kole taga- nemine Mehhikost kirjutatud veriste tähtedega ajaloo tahvlitele, pärastiste sisserändajate lastele ja lastelastele kauaaegseks kohutavaks mälestuseks! 1300 hispaanlasest langesid sel ööl ve- rejanuliste indiaanlaste käte all 860 meest, samuti tapeti maha kõik Cor- tez'ile truuks jäänud pärismaalased-le- pinglased ja saatjad, nende seas ka

Montezuma kaks tütart ja poeg. Kõik kuld ja kalliskivid, samuti kõik kahurid läksid kaotsi. Popotla juures ühe seedripuu all, mida veel tänapäev näidatakse, vaatas Cortez üle kokkukogund riismed oma senni nii uhkest väest, kes veel mõne päeva eest oli säädusi määrand vägevale asteekide kuningriigile.

Tlacubast läks Cortez ühe truu tlas-calase juhatusel põhja poole ja jõudis 7. juulil Teotihuacani kuulsate püramiidide juure, mida nimetatakse „jumalate eluasemeks“ ja mis praegugi on veel osalt alal hoidund vanemaid ehitismälestisi Mehhikos. Indiaanlased jäid aga neile alati kannule, ja kui Cortez teisel päeval Otumba linna juures puhkas, sai ta kahest kiviviskest raskesti haavatud. Sellest hoolimata pidas ta end väga südilt üleval ja juhtis, ise ikka eesotsas olles, endist viisi oma kurnatud sõjaskalku, kes päälinnast lahkumisest saadik midagi muud polnud söönd, kui vähe keedetud või küpsetatud riisi ja rohte, mida sõdurid kaljudelt ise kogusid.

Teisel pool Otumbat astus 200.000-meheline indiaanlaste sõjavägi surmani väsind ja piinatud hispaanlasile vastu ja piiras nad igast küljest ümber. Nüüd hakkas juba isegi Cortez kahtlema pääsemise võimaluses, kuid tormates surmapõlgusega edesi, julgustas ta siiski

veel oma kurnatud mehi uhke hüüdega: „Täna ei ole veel see päev, kus meid võidetakse!“ Ja suurima hädaohu hetkel päästiski ühe tema ohvitseri julge tegu hispaanlased kindlast surmast.

Kõige ägedamas võitluses nägi rüütel Juan Salamanca korraga keset vaenlastemõllu nende väe võidumärki või standardi. Ruttu kogus ta enda ümber mõned ratsanikud, tormas nendega marulise hooga vaenlase pääle, kõik eesoleva maha ajades ja maha raiudes, kis kus vaenlase väe pühaduse oma kätte ja surmas seda kandva suurusugu kaazikese.

See vägitegu avaldas indiaanlaste väesalkadele võrratut mõju, ja kuna ülema väejuhi langemine tavaliselt ikka oli märguandeks üldisele põgenemisele, siis lagunes korraga elus soomusmüür, mis senni Cortez'i ja tema väikese salgakese ähvardas elusalt lämmatada.

Pärast seda, kui nad mõne päeva segamatult olid puhand, jõudsid nad viimaks Tlascala maakonda, kus nende indiaanlasist lepinglased truuduses neile maakonnapiirile vastu tulid ja neid häämeelega enda juures vastu võtsid. Sinna jäadi puhkama ja kanti hoolet haavata, kõige päält aga Cortez'i, eest, kelle seisukord juba oli hakand tõsiselt pahenema. Aegamööda tuli meestesse tervis ja jõud tagasi, ja peagi oli Cor-

tez'i vahva, olgugi väikeseksjäänd meeskond jälle valmis uuteks võitlusteks ja uutele vahvatele tegudele.

Mehhiko hävitamine.

Hispaania valitsusele saadetud teises kirjas, mis lõpeb suure kaotuse ja Mehhikost õnnetu taganemise kirjeldamisega, teatab Cortez ka sellest väherõomustavast asjaolust, et Montezuma vend ja järeltulija kõigile alluvaile maadevalitsejaile maksud ära jätnud selle tingimusega, kui nad valmis algama sissetungijate vastu vihast, leppimatut sõda. Sellest hoolimata lõpetab Uue-maailma julge Aleksander oma kirja keiser Karl V tähendusega, ta olevat temast avastatud ja osalt vallutatud maale nimeks pannud „Suure ookeani Uushispaania“, ja nimelt „sarnanemise tõttu Hispaaniaga nii viljakuses kui suuruses, ajutisis külmades ja paljudes muis asjus, mis on võrreldavad mõlemal maal.“ Ei olnud veel sugugi lõpnud ta tegujõud ja ettevõtte julgus, ja ta ei mõtelnudki vaevaga leitud kullamaad jälle endiselt jätta ainult maa pärisrahvale.

Kui ainult keiser teda lõppeks ometi kinnitaks Uushispaania kuberneriks! Aga kodus, Madriidis, istusid võimulolevad isandad koos kohut mõistes

usurpaatori*) ja äraandliku väejuksi-
ku pääle, ja veel 11. aprillil 1521. a.
maavalitseja Velazquez'i sõber ja eest-
kostja, hispaania suurkantsler Fonse-
ca kirjutas alla käsu Mehhiko valluta-



Cortez.

ja vangistamiseks. Kuid viimase sõbrad
ei lasknud hispaania kroonu saadikut
maalegi, ja sundisid ta päälegi mõõ-
duka tasu eest kogu oma relvastuse ja
varustuse neile jätma, mispääle ta
tühjalt saadeti Kuubasse Velazques'i
juure. See võis ootamata külalise ja
temalt kuuldud uudiste üle olla küll vä-
ga imestund, sest alles hiljuti oli ta

*) Usurpaator — säädusevastaselt võimu-
omandaja.

oma päälük Narvaez'ile saatnud järele tubli abiväe, olles kindlas arvamises, et viimane juba ammu on vastvõidetud maa isand ja Cortez tema poolt vääriliselt karistatud. Aga ka see väeosa läks lühikese kauplemise järele Cortez'i poole üle, nii et tal jälle oli koos tubli vägi, millega võis asuda saadud kahjude parandamisele ja Mehhiko päälinna uuesti vallutamisele.

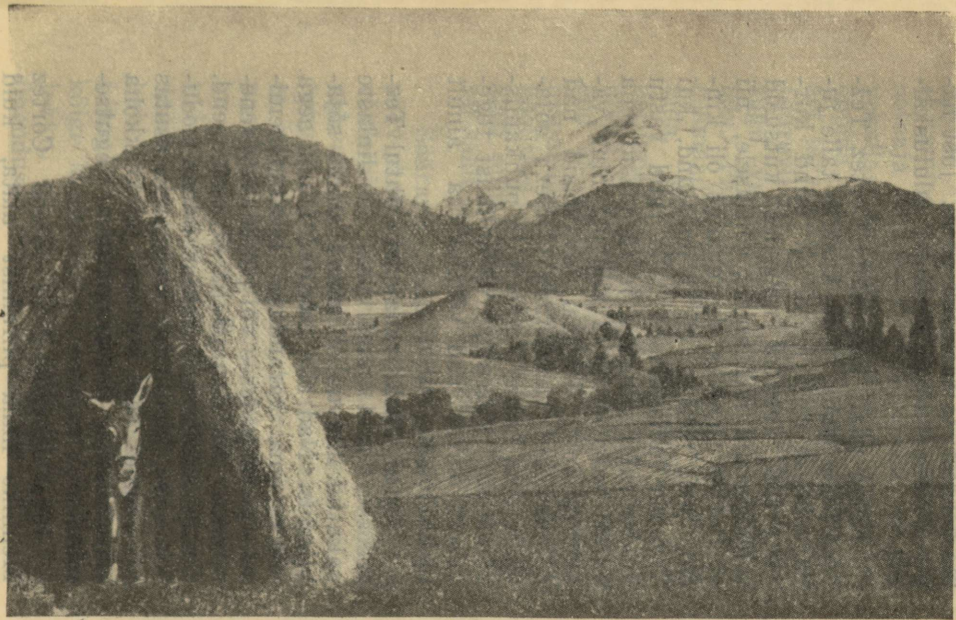
Kõige päält toetas ja aitas Cortez oma truid indiaanlasist-lepinglasi Tlascalast ja Cempolast neid ähvardava asteekide sõjaväe vastu, vallutas nii Popocatepetli ja Citlaltepeli mägede vahelise maa uuesti ja tegi endale alluvaiks või sõpradeks kõik ümberkaudsed indiaanlaste vürstid. Siis laskis ta Tlascalas ehitada kolmteistkümmend laeva, et mehhikolastele edespidi ka vett kaudu kallale pääseda. Sel ajal hukkus Mehhiko lahe rannas üks reisiseltskond; sellest ülejäänud 130 meest sai Cortez ka veel oma väkke. Nii käsutas ta jälle väe üle, millisesse kuulusid 40 ratsanikku, 550 jalaväelast, 80 vibu-*) ja püssikütti ning 8 kahurit,

*) Sel ajal ja kuni XVII sajandini tarvitati veel rohkesti ambu- või viburelva, mis koosnes harilikult püssilaega varrest ja vibust eesotsas. Laskmise juures tõmmati triklist, nagu püssilgi, nii vibunööri päästes, mis nii laengu või noole mööda varresolevat renni jõuga välja heitis. Sellega sai kaunis hästi sihtida.

H. W.

sellele lisaks veel 100.000-meheline indiaanlaste vägi, kes Mehhiko hävitamisega endale lootsid võidelda kätte vabaduse ja rippumatuse. Teisel jõulupühal 1520. a. asus see vägi uuesti teele „kurva öö“ sündmustiku asukoha poole.

Et oma mehi vaenlase sala kallal tungide läbi mitte kaotada, välis Cortez üles Mehhiko kiltmaale minekuks kõige järsuma ja halvema tee; Aga seegi tee oli vaenlasist ettenägelikult tõkestatud ja kaitseseisukorda säetud. Hiiglapuud olid teele ette langetatud ja maa teravaid pinde täis torgitud. Tuli edesi minna suurima ettevaatusega. „Pooltunnilise edesimineku järele“, nii seisab ühes Cortezi kirjas, „oli Jumala tahtmine, et me jõudsimme avaramasse kohta, kus peatusin, et oodata järeletulevaid väesalku. Kui nad saabusid, ütlesin neile kõigile, et nad võtaksid tänada Jumalat, kes meid õnnelikult on saatnud ja hoidnud kunni siamaani, kus me siit juba kogu Mehhiko maakonna kõigi laguunidega üle näha võime. Ehk see vaade meid küll palju rõõmustas, siiski valdas meid ka kurbus, sääliste varemate kannatuste ja kaotuste meeletuletamisel. Ja siis tõotasime kõik säält mitte jälle ilma võiduta tagasi tulla, vaid pigemini juba jätta elu. Selle kindla otsusega sammusi-



95

Praegusest Mehhikost. Tagaplaanil Popocatepetl, 5450 m.

me kergesti ja rõõmsalt edesi, just nagu oleksime kõige kenamal jalutuskäigul.“

Kõige päält läks nüüd Cortez Tezcucocu linna pääle, mille kaazike talle juuba esimese reisi puhul oli teind kurjasti tüli. Igapool mägedes kutsusid tulesignaali indiaanlasi võitlusele, nii et Cortez tugevas vastupanus oli kindel. Seda rohkem oli ta imestund, kui Tezcucocu indiaanlased talle tulid vastu kuldse rahulepinguga ja tõendasid oma vürsti vabatahtlikku alluvust ning vassallitruudust. Ühtlasi avaldasid nad valmisolekut valmistada Cortez'i sõjaväele oma linnas korterit ja puhkamisvõimalusi. Varemast vaenulikust tegevusest olevat nad võtnud osa ainult mehhikolaste sunnil.

Cortez läkski vana-aasta õhtul Tezcucosse, kuid nägi pea, et linlaste pakutud alluvus oli olnud ainult sõjakavalus. Nad olid tahtnud ainult aega võita, oma varanduse kokkupanemiseks ja mägedesse või päälinna põgenemiseks. Ka linnapäalik oli põgenend. Cortez säadis end tühjas linnas koduselt sisse, kindlustus hoolega ja asutas nii endale sääl korteri ja keskkoha edespidiseks ümberkaudseks tegutsemiseks.

Ilma laevadeta ei julend Cortez Mehhiko linna piiramist alata, kuid

alatud kolmeteistkümne laeva valmishitamine võttis mitu kuud aega. Selle ooteaja kasutas Cortez selleks, et järvekallast ja ümberkaudseid maastikke õppida tundma, päälinna asukohta keset järvelahti hästi panna tähele, kõik juureviivad teed märkida üles ja iga-sugu vallutamise võimalused kaaluda läbi. Pääle selle katsus ta kogu ümb-rusmaad ja naabruse vaenlasest puhastada. Mehhikolaste poolehoidjad naaberlinnad vallutati ja hävitati, kui elanikud ei annud alla ja nende kaaziked end ei lasknud ristida ning ei saand hispaanlaste liitlasiks. Ka selle eest hoolitses Cortez, et tee Vera Cruze oleks alati puhas vaenlasist, nii et hädakorral säält igal ajal abi võiks saada.

Säärane maapuhastamine nõudis päev-päeva kõrval valjut ja püsivat võitlemist pärisrahvaga, kes kõikjal vahvalt ja kavalalt oskas võõraid sissetungijaid takistada. Ei puudund palju, et Iztapalapa linnale tormijooksul hispaanlaste käsi samuti oleks käind, nagu „kurval ööl“. Ka see linn oli ehitatud suuremalt osalt Tezcuco järve kaldäärseile laguunidele, kust oli ainult kahe tunni tee vett kaudu päälinna. Linnakaitsjad meelitasid pääletungijad kõige kaugemasse veesasuvasse linnajakku, et nii nende selja taga tammiühendused maaga katkestada, nii his-

paanlasi kui hiirelõksu püüdes. Keset ägedat võitlust taipas Cortez korraga vastaste sõjakavaluse, pöördus jalamaid ümber ja pääsis nii veel viimasel hetkel hukkumisest, kaotades ainult mõned indiaanlased ja linnas kogutud sõjasaagi. „Kinnitan Teile, Majesteet,“ ütleb Cortez oma aruandes keiser Karlile, „kui me mitte veel samal õhtul poleks läind vee taha tagasi, või sellega kas või pool tundigi oleksime viivitand, siis poleks meist ükski mees pääsnud; siis oleksime olnud igast küljest täitsa ümbritsetud veega, ilma ühegi pääseteeta!“ Võitlusis Xohimilco linna all kukkus isegi ta enese hobune väsimusest maha keset käsitsivõitluses päalesuruvaid vaenlasi; ja poleks mitte üks tlascale indiaanlane appi jõudnud, oleks vahva väejuht vaenlaste ülevõimu all tingimata hukkund.

Aga ka oma väes olevate vaenlaste vastu pidi Cortez olema valvel, sest ikka veel leidus säääl maavalitseja Velasquez'i poolehoidjaid, kes sõdureid ässitasid üles ja peatse kodumaale tagasimineku võimaluse lootusega püüdsid rahulolematuid viia mässumõtetele, isegi Cortez'i ja ta truude ohvitseride elu vastu sepitsetsid plaane: Kui vandeseltslaste kurjad kavatsused õigel ajal tulid avalikuks, laskis Cortez mässujuhid hukata, teiste vandeseltslaste nimestiku



Praegusest Mehhikost. Kalurid Vera Cruzei ligidal.

rebis ta aga lõhki, olgugi, et tal kõik oli teada ja tal oli täis võimalus neid karistada!

Vaenlaste vastu oli Cortez inimlik ja järeleandmistele kalduv, ega olnud tema süü, et teine sõjakäik Mehhikosse kujunes väga veriseks. Mehhikolaste poolt toetati väga mõjuvalt ümberkaudsete järvede elanikke käimasolevail ettevalmistus- või teerajamisvõitluis nii maal kui veel, kus hispaanlased tihti sattusid üsna päälinna lähedusse ja kus neil uuesti rind rinna vastu tuli võidelda „kurva öö“ võitjatega, kes sääljures alles hispaanlasilt äravõetud mõõku kandsid ja kõik rahuettepanekud naeru ja pilkega lükkasid tagasi.

„Tulge aga, tulge jälle meie linna,“ hüüdsid nad Cortez'ile vastu, „küll me siis teiega ikka aega viidame ja igavust peletame! Arvate siin jälle mõnd teist Montezumat eest leidvat, kes kõik teeb, mis teile meeldib?“

Ja kui Cortez neid välja näljutada ähvardas, pildusid nad vastuseks maisijahu-kookidega, hüüdes:

„Säh, võtke ja sööge ise, kui olete näljas! Meie oleme söönd! Kui aga asi kord näljani peaks minema, eks me siis õgi teid ja tlascala rahvast!“

Nagu sõjakäigu kirjeldusest välja paistab, oli Cortez'il tihti pääle lahin-

guid „hää ja kaastundlik meel selle üle, et mitte kõik ei olnud maha tapetud ja hävitatud,“ ja kus seisukorra tõsidus seda lubas, püüdis ta alati hoida elukohti ja rahvast, kes end hääga alla andis ja vastuhakkamise ja endise ülespidamise pärast avaldas kahjatsust, need saatis ta oma elamuisse tagasi, jättes nad edespidiseks rahule.

Oma mehi võis ta küll käskida ja nende tegusid piirata, — oma indiaanlasist liitlasile, kes asteekidest metsikuses sugugi maha ei jäänd, ei olnud tal ses suhtes aga pea mingit mõju; päälegi pidi ta siin vahelesegamises olema väga ettevaatlik, et mitte liitlaste sõjajõudu kaotada, või koguni teha endale vaenulikuks. Nemad olid välja tulnud vihatud asteekide hävitamiseks ega tunnud seepärast tapmiseks ja rüüstamiseks mingit piiri ega halastust. Nemad nõudsid orje ja sõjasaaki ning toiduaineid oma tuhandeile sõdureile, ja seda pidi Cortez lubama, kuigi tal nende arvutute inimohvrite pärast süda rinnus pööritas. Kord, jutustab ta, tekkis säärane veresaun, et üks läbijooksev oja terve tunni nii oli verest värvitud, et sõdurid säält ei võind juua, olgugi, et nad olid väga janused. Ja Mehiko hävitamise puhul loeme väepääliku aruandest: „Meie häil sõbrul oli täna magus õhtusöök, sest nad olid sur-

matud vaenlased tükkideks raiund ja söögiks kaasa toond.“ Nii kõlas hispaanlaste vaga sõjahüüd tihti üle kolduste, mis pani tarretama ristiinimeste südamed.

Vahepää l olid laevad Tlascalas saand valmis, ja 8000 indiaanlast kand sid nende puu- ja raudosad õlgadel maad kaudu kaheksateistkümnne tunni tee Tezcucosse. Eelmarsist kunni järelväeosani oli see rong kaks tundi pikk; mõlemal küljel kaitsesid seda hispaanlaste rühmad ja sõbralikkude indiaanlaste hiigla väehulga. Neljandal päeval jõudis rong pidulikul trummipõrinal Tezcucosse, kuhu Cortez teisel indiaanlaste abiväel oli lasknud juba varemini järvest linnani kanaali kaeva. Sellel kanalil pandi laevad kokku, ja 28. aprillil 1521. a. sõitsid nad järvele, vaenuliste indiaanlaste suureks imestuseks ja hirmuks. Nüüd võis alata Mehhiko linna piiramine.

Kõige päält laskis Cortez asteekidega kibedas võitluses, nende puust veejuhed lõigata läbi, mille kaudu nad eemalt mägedeallikaist oma linna joogivee said; siis sai ta oma laevastikuga, mida ta ise juhtis, asteekide lootsiklaevastiku üle hiilgava võidu. „Ootamatult,“ jutustab ta sellest ise, „kogunes väga suur hulk vaenlaste lootsikuid, muidugi, et meile tungida kallale ja kaeda,

mis asjad need meie uued brigantiinid*) õige on. Meie arvamise järele võis sääl olla umbes viissada lootsikut. Kui ma nägin, et nad just otse meie pääle tüürisid, asusin kohe oma meestega jälle laevadele, sest vahepääl olime ühe suure künka juures kõik läind maale. Andsin brigantiinide kaptenile käsu esialgu sugugi mitte paigast liikuda, nii et vaenlased lootsikuis tuleksid arvamisele, et meie hirmu pärast neile pääle ei julge tüürida ja et nad siis meile kohapääl otse kallale tungiksid. Kuid kahe noolejooksu kaugusel peatusid nad ja jäid rahulikult ootama. Soovisin väga, et meie esimene kokkupõrge siin nendega oleks kindlasti võidurikas, nii et vaenlased mu uutest brigantiinidest hirmuksid, sest tõepoolest just selles seis kogu selle sõja võti.

Kuna me sääl nii üksteise otsa vahetisime, oli Issanda Jumala meelt mööda, et tõusis pääletungiks meile väga soodus maatuul. Silmapilk andsin kaptenile käsu lootsik-laevastikule otse pääle purjetada ja mitte enne jätta, kunni seiratavad on jälle Mehhiko müüride varjul. Kuna tuul väga hää oli, murdisime neist otse keskelt läbi, hävitasid

*) Brigantiin — veidi vähem ja mitte nii täiepurjeline laev nagu brigg; viimane — kahemastiline raadega laev, ka vanaaegne sõjalaev 10—20 kahuriga.

me neil lugematul arvul lootsikuid ning surmasime ja uputasime väga palju vaenlasi. Kogu maailmaski ei ole tähelepanuväärsemat nähtust. Vist küll kolm tundi kestis tagaajamine, kunni lootsikud viimati oma linna hoonete ja müüride vahel leidsid kaitset. Nii oli Issanda Jumala meelt mööda meile veel suuremat ja ilusamat võitu anda, kui meie julgesime paluda ja soovida.“

Siis õnnestus Cortez'il päätammil asuv Xoluc'i nimeline eeslinn vallutada, kuhu loodi sõjategevuse keskkoh, ja säält juba algas päälinna rünnak. Kuid iga jalatäis maad tuli meeletult võitlevalt vaenlaselt vaevaga võita, ja iga õhtu pidid hispaanlased ikka jälle oma pääkorterisse pöörduma tagasi, kuna pimedas lagedal tammil polnud mingisugust kaitset. Iga päev täitsid hispaanlased tammi läbilõikavad kanaalid mahakistud majade risuga täis, kuid igal hommikul oli samus kanaales jälle vaba vesi; tuhanded puna-pruunid käed olid need öö jooksul tühjendand ja uued kaevand juure, seda enam, mida enam hispaanlased linna poole edesi tungisid. Ja kui palju ka vaenlasi langes hispaanlaste ja nende liitlaste relvade all või uppus järves, ikka kasvas nende asemele uusi hulki just nagu maa seest, nii et hispaanlased tihtigi lootusetult relvad lasksid ri-

pakile. Ainult nende juhi raudne tahtejõud hoidis neid veel näiliselt asjatuks muutund võitluses.

Vahepeal suri Mehhikos Montezuma vend pääle neljakuist valitsemist, ja ta järglane, mõlemate viimaste valitsejate vennapoeg, kahekümneviieaastane Guatemotzin, kaitsis oma pealinna ja trooni imestusväärse vahvusega edesi. Näis nagu, et tema isikus asteekide kuulsa kuningasuguvõsa julgus ja vahvus veel kord ühinend ja elustund. Ta lasi iga üksiku linnaosa kõige tugevamini kindlustada ja ässitas oma rahva vihaseimale vastupanule. Iga allaandmisettepaneku vastas ta seda ägedamate pääletungidega, ja veel siis, kui algava näljahädaga Mehhiko saatus juba näis otsustatuna, lükkas ta paindumatu uhkusega tagasi igasugused rahutegemiskatsed. Pigem surm ja hukkugu kogu rahvas, kui et võtta vastu armu vihatud hispaanlasi! Ühe vangistatud kaazikese, kelle Cortez rahuettepanekuga tema juure saatis, lasi ta hirmsate piinadega ohverdada ebajumalaile, ja samasugust surma ülal kõrgel templikatusel oma seltsimeeste silma all leidis iga hispaanlane, kel õnnetus oli vihast ja kätemaksust turtsuvate indiaanlaste kätte langeda.

Cortez oleks häämeelega ilusa pää-

linna hävingu eest hoidnud. Aga iga maja oli vaenlasele kindlustuseks, mille vallutamine nõudis ohvreid ja inimelusid, seepärast ei jäänd muud üle, kui maja maja järele teha maatasa. Nii muutus rusudeks tore linn, kõigi oma uhkete losside, aedade ja mõõtmatute kallisvaradega.

Seitsekümmend viis päeva kestis juba piiramine, turuplats ja suurem osa linnast oli juba võidurikaste pääletungijate käes, aga ikka veel möllas otsustav lahing sõjajumala suure templi ümber, kuhu kuningas end ülejäänd võitlusvõimelise meeskonnaga oli kindlustand — säääl läks pääletungijail korra kuningat, kes paadis üle järve taitis põgeneda, vangistada, ja sellega oli hispaanlaste võit lõplikult otsustatud.

Cortez'i ette toodud, seletas Guatemotzin, et ta on kõik teind, mis oma rahva kaitsmiseks ta kohus oli; talitagu nüüd ta võidurikas vastane temaga oma hääksarvamise kohaselt.

„Siis,“ jätkab Cortez, „pani ta käe pistodale mu vööl ja ütles, torgaku ma teda läbi ja surmaku ta. Ma aga julgustasin teda ja ütlesin, ärgu ta midagi kartku. Niipea kui see isand meie vang oli, lõppis sõda silmapilkselt. See oli St. Hippolytuspäeval, teispäeval,

13. augustil 1521. a., mil oli Issanda Jumala tahtmine sõda lõpetada.“

Mehhiko langemisega oli asteekide võim täiesti murtud ja üks vana indiaani kultuuri imestusväärne päälinn Põhja-Ameerikas jäädavalt hävitatud. Aga Cortez ei olnud mitte ükski vallutaja ja hävitaja, vaid ka võidetud maa koloniseerija ja korraldaja. Hoolega ja asjatundlikult asus ta kohe linna uuesti ülesehitama, — palju kanaale täideti, tänavaid laiendati, ainult päätänav hoiti alal algupärasest seisukorras. Kus kord ebajumala ohvrite surmakisa õhku täitis, sääl kõlasid nüüd pühalikult kristliku kiriku kellad. Ja juba mõne aasta pärast asusid Mehhikos kaks tuhat hispaania perekonda, ja Cortez oli nüüd lõplikult Uushispaania maa-avalitseja ja kindralkapten.

Aga ka temalegi sai osaks samane saatus, mis Kolumbuselegi. 1528. a. pidi ta sõitma Hispaaniasse, et end oma vaenlaste kaebuste vastu kaitsta, kuid maavalitsemist ei saand ta sääl siiski enam enda kätte. Talle lubati ainult uusi avastus- ja vallutusreise võtta ette, ja ühel niisugusel avastas ta 1536. a. Kalifornia lahe. Neli aastat hiljem pidi ta aga jällegi ilmuma isiklikult hispaania kuningas Karl V ette, et hävitada vastaste intriige. Kuid asjata oli kõik ta püüd ning vaev, ja kui ta kuus

aastat väiklasis riidudes ja õienduis
oma elujõu oli tühja kulutand, ot-
sustas ta oma tänamatult isamaalt lah-
kuda jäädavalt. Sää! aga tabas teda
Sevillas haigus, ja 2. detsembril 1574.
a. suri ta ühes lähedases külas.



EESTI ÕPETAJATE LIIDU

kirjastusel ilmund

NOORSOORAAMATUD

JUTUKIRJASTIK.

- | | | |
|---------|---|-----------|
| Nr. 1. | Ch. Dickens: Kilk koldel | H. 100 s. |
| Nr. 2. | Jack London: Põlev laev | „ 25 „ |
| Nr. 3. | K. Hänninen: Jäämere
kangelane | „ 100 „ |
| Nr. 4. | J. Parijõgi: Laevapoisi
päivilt | „ 100 „ |
| Nr. 5. | A. Conan Doyle: Kuidas
brigader tappis rebase | „ 25 „ |
| Nr. 6. | A. Conan Doyle: Kuidas
brigader päästis sõjaväe | „ 25 „ |
| Nr. 7. | A. Conan Doyle: Kuidas
brigader vallutas Sara-
gossa | „ 25 „ |
| Nr. 8. | A. Conan Doyle: Lugu
üheksast preisi ratsa-
väelasest | „ 25 „ |
| Nr. 9. | A. Conan Doyle: Briga-
deri viimne seiklus . . . | „ 25 „ |
| Nr. 10. | Anna Brigader: Pöial-
poiss | „ 50 „ |
| Nr. 11. | Jack London: Pagan Otoo | „ 25 „ |
| Nr. 12. | A. Chamisso: Peeter Šle-
miil | „ 50 „ |
| Nr. 13. | Anni Swan: Olli elukool | „ 150 „ |
| Nr. 14. | J. Akurates: Sulaspoisi
suvi | „ 75 „ |

REISIVESTETE KIRJASTIK.

Nr. 1. J. Parijõgi: Soome. . . H. 100 s.

Nr. 2. J. Parijõgi: Kevad kutsub „ 100 „



POPULAARTEADUSLIK KIRJASTIK.

Nr. 1. Sven Hedin: Uue maailma

avastusluga H. 75 s.



ELULOOKIRJASTIK.

Nr. 1. M. Laarman: Tizian . . . H. 25 s.

Nr. 2. M. Laarman: Rembrandt . „ 25 „

Nr. 4. E. Martinson: Beethoven . „ 50 „



„NOORUSMAA“ ALBUMID.

„Noorusmaa“ jõulualbum 1925. H. 30 s.

„Noorusmaa“ jõulualbum 1929. „ 100 „



„NOORUSMAA“ AASTAKÄIGUD.

„Noorusmaa“ 1926. aastak., I pool. H. 100 s.

„ 1926. „ II „ „ 200 „

„ 1927. „ I „ „ 200 „

„ 1927. „ II „ „ 200 „

„ 1928. „ „ 250 „



L A D U : TALLINN, RATASKAEVU 22

Telef. 14-63.